

Devrinden Seyrine Sultan III. Murad'ın Kitâbü'l-Menâmât'taki Mektuplarına Dair Bazı Tespitler

Türkân Alvan *

Özet

Sultan III. Murad, (s. 1574-1595), Osmanlı padişahları içinde rüyalarını ve derişliğini kendi ağzından anlatan tek sultandır. Sultan III. Murad'ın Şüca Dede'ye seyr ü sulûku sırasında yazdığı yüzlerce mektubu Başmırahor Nuh Ağa *Kitâbü 'l-Menâmât* adıyla istinsah etmiştir. Bu eser, sadece Sultan III. Murad'ın tasavvuf tecrübesini ve şeyhiyle diyaloglarını içermez; aynı zamanda Şabanîyye tarikatının seyr ü sulûk anlayışını, vahdet-i vücud tartışmalarını ve sarayın iç dünyasını, devrin politikalarını ayrıntılarıyla anlatır. Çalışmamızda *Kitâbü 'l-Menâmât*'daki mektuplarına göre Sultan III. Murad'ın devrindeki olaylar ile padişahın tasavvufî yönü analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sultan III. Murad, Şeyh Şüca, rüya mektupları, şiir, tasavvuf

"From His Period To His Spiritual Journey Some Ideas About Sultan Murad III's Letters In Kitâbu'l-Manâmât"

Abstract

Sultan Murad III, (r.1574-1595), is the only sultan, being a narrator of his dreams and mystical identity among the Ottoman sultans. Mirahor (the master of the Horse) Nuh Ağa compiled hundreds of letters written by Murad III to Şuca Dede under the title *Kitâbu 'l-Manâmât*. These letters not only reflect mystical experiences of Murad III including dialogues with Sheikh Şuca; but also shows rules of seyr u sulûk (spiritual journey) in Şabanîyye order, arguments about vahdet-i vücûd (the unity of entity), the psychology of a sultan as being a dervish, internal affairs of the Palace and political issues of the century. In this study, it will be analyzed mystical experiences of Murad III and some events during Murad III 's period.

Keywords: Murad III, Sheikh Şüca, dream letters, poem, Islamic mysticism.

* Yrd. Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul/Türkiye, talvan@fsm.edu.tr

I. Giriş:

Günümüzde tasavvufa ilgi arttıkça ilgi arttıkça konunun bilimsel hassasiyetine de gereken önemin verilmesi gerektiği âşikardır. Ancak yapılan çalışmaların pek çoğunda tasavvuf geleneğinin dikkate alınmaması, vahim hataların yapılmasına yol açmaktadır. Oysa bu konular sağlam bir ilahiyat ve tasavvuf tarihini, kültürünü, metodolojisini bilmeyi ve bunları sosyolojik, psikolojik açıdan yorumlayacak birikimi zorunlu kılmaktadır.¹

Çalışmamızda tanıtacağımız *Kitâbü'l-Menâmât*, bir Şabanîyye müntesibi olan Sultan III. Murad'ın manevî dünyasını, seyr ü sulûkunu yansıtan ve tasavvuf literatüründe mektûbât, vâridât, vâkıât türüne giren oldukça nadide bir eserdir. Sultan III. Murad'ın şeyhi olan Şüca Dede'ye yazdığı özel mektuplardan oluşan *Kitâbü'l-Menâmât*, eğer sadece kendi kütüphanemizde bulunsaydı, bu eserin topluma sunulmasının doğuracağı sakıncalar sebebiyle eserin yayınlanmasını doğru bulmazdık. Zira tasavvuf geleneğinde rüya yorumu kişiye özeldir; mürid ve müridin mahremidir. Buna göre *Kitâbü'l-Menâmât*'taki rüyalarda bahsedilen olayların hakikati ve neye delalet ettiği de sadece Sultan III. Murad'a ve Şeyh Şüca'ya mahsustur. Kaldı ki rüyasına göre amel etmediği sürece gördüğü rüyalardan dolayı kimse sorumlu tutulamaz. Bu rüyaları okuyanların padişahın özel hayatı ve maneviyatına dair kesin yargıya varması; destursuz bağa girmek gibidir. Sultan III. Murad'ın Topkapı Sarayı/Revan Kitaplığı'ndaki divânının sonunda mealen yer alan vasiyeti² bu konudaki hassasiyetimizin delilidir. Zira kişilik hakları sadece yaşayanlar için geçerli değildir, vefat edenler de haksızlıktan müteessir olabilir: “*Ey sırlara vakıf olmayı isteyen, şu güzel kitaba bak! Bunda toplanmış nice cevheri mecaz olarak yorumlamamanı ve bu işten anlamayan ehliyetsizlere göstermemeni vasiyet ediyorum. Eğer mecaz der, diğer şiirler gibi sadece eğlence niyetine okursan ahirette iki elim yakanda olsun. Diğer bir vasiyetim ise bu kitabı her okuduğunda bizi hayır dua ile yâd etmelidir.*” Şiirleri için bunu söyleyen padişahın şeyhine yazdığı hususî mektupları hakkında daha hassas düşüneceğini kestirmek hiç de zor değil.

Ancak günümüzde mutasavvıfların vakıât, menâmât, varidât, mektubât türü eserlerine yoğun ilginin olduğunu ve bunların yorumlanmasında ciddi hatalar yapıldığını gözlemledikten sonra, günün birinde *Kitâbü'l-Menâmât*'ın da bu tür yorumlara kurban edileceğini kestirmek zor değildi. Nitekim geçtiğimiz aylarda Tarih Yurt Vakfı yayınlarından *Kitâbü'l-Menâmât* piyasaya çıktı. Çevirisinde okuma yanlışlarının da bulunduğu bu eserin yazarı, tasavvuf ilmine vâkıf olmadığını belirtmişse de rüya ve ilhamlarına bakarak Sultan III. Murad'ın kendini kutbü'l-ak-tâb, mehdi hatta Hz. Peygamber'den bile üstün gördüğünü söyleyerek aşırı yorum

1 Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.13.

2 H.Ahmet Kırkkılıç, *Sultan III.Murad*, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1988, s.16.

yapmıştır.³ Oysa Sultan III. Murad'ın, ne mektuplarında ne de tarih kaynaklarında kendisine gelen bu ilhamları doğru kabul edip ona göre amel ettiğine dair bir ifade yoktur. Aksine Sultan III. Murad'ın bu ilhamlardan şüphe duyduğu ve kendini aciz, günahkâr bir kul olarak gördüğü mektuplarında açıkça bellidir.⁴

Bu çalışmada *Kitâbü'l-Menâmât*'ta yanlış anlaşılabilir hususları tasavvufi kavramlarla açıklamaya gayret edilerek Sultan III. Murad'ın, ruh hâli, tasavvufi görüşleri ve mürid olarak şeyhi Şüca Dede ile ilişkileri kaynaklar ışığında analiz edilecektir. Çalışmamızda ayrıca Sultan III. Murad'ın *Kitâbü'l-Menâmât*'taki mektuplarından hareketle devrindeki tarihî olaylar değerlendirilecektir.

II. Sultan III. Murad (1546-1595)

III. Murad Han, Sultan II. Selim ve Nurbanu Sultan'ın oğludur. 1557'de sünnet düğünü sonrası küçük yaşta, Aydın sancak beyi olan III. Murad Han, asıl idari tecrübesini Saruhan'a sancak beyi iken kazandı (Mart 1562). Manisa'da 12 yıl süren vazifesi sırasında rahat bir hayat süren Şehzade III. Murad, idarî işlerini daha çok lalaları vasıtasıyla yürütüyordu.⁵ Sultan II. Selim vefat edince validesi ve Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın gayretiyle 28 yaşındayken 12. Osmanlı sultanı ve İslam halifesi olarak tahta çıktı (1574-1595).

Culûsunda 1 milyon kadar duka altın dağıtan Sultan III. Murad'ın; halîm tabiatlı, nazik, merhametli, zeki, dindar ve hikmet sahibi olduğu söylenir. Yüksek hayvanlarına eziyet edilmemesi için Dîvân-ı hümayun toplantısında verdiği bir fermanı (1587) onun sadece insanlara değil, hayvanlara da müşfik olduğunu gösteriyor.⁶ Padişahlığı süresince sefere hiç çıkmayan Sultan III. Murad'ın saraya kapanıp Cuma selamlığına dahi çıkmaması nedeniyle eleştirildiği bilinmektedir.⁷ Gerçekte savaşçı tabiatlı olan III. Murad'ın; saraydan çıkmamasının nedeni çevresindekilerce saraydan devlete daha iyi hizmet edeceğine inandırılmış olmasıdır.⁸ *Kitâbü'l-Menâmât*'taki mektuplardan o dönemde yaygın olan veba salgınlarının da padişahın bu kanaatini pekiştirdiği anlaşılmaktadır. İlginçtir ki İngiliz elçisi Sir Edward Barton için hazırlanan bir belgede III. Murad'ın on küsur yıllık Safevî savaşındaki başarısı buna bağlanmaktadır. Zira selefi padişahlar genellikle yazın kazandıkları toprakları kışın payitahta dönünce kaybetmişlerdi.⁹

3 Özgen Felek, *Kitâbü'l-Menâmât: Sultan III. Murad'ın Rüya Mektupları*, Tarih Yurt V. Yayınları, İstanbul, 2014, s.25-29.

4 a.g.e., (t.427, t.593, t.753, t.795, t.1065, t.1121, t.1344, t.1485, t.1539, t.1632, t.1635).

5 Feridun M.Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK, Ankara, 1989, s.35.

6 Murat Sarıcık, "II. Murad Devrinden Hayvan Haklarıyla İlgili Bir Ferman", İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 9, Süleyman Demirel Ün., 1999, s.68-78.

7 Faris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbar'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri-III* Erciyes Ün., Kayseri, 2000, s.239.

8 Bekir Küttükoğlu, "III. Murad", DİA, TDV, c.31, İstanbul, 2006, s.172-176.

9 Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun*, Tarih Yurt V. Yayınları, 5.b., İstanbul, 2011, s.248, 235-236.

Bazı kaynaklarda ise Sultan III. Murad'ın, tek başına karar vermekten hoşlanmayan, çoğunlukla mütereddit, çabuk tesir altında kalan, zevke ve kadınlara meyyal bir padişah olduğu anlatılır. Açıkçası bir padişahın hem dindar ve münzevî hem zevk ve işrete düşkün olduğunu düşünmek biraz tutarsızdır. Kaynaklarda Sultan III. Murad'ın şahsiyeti hakkındaki bu tür tutarsızlıklara birçok örnek verilebilir. Mesela, Jacopo Ragozzoni'nin 1571 tarihli raporunda Sultan III. Murad'ın; daha şehzadeyken yetenekli, iyi eğitim görmüş, dinine son derece bağlı, devletin ileri gelenleri tarafından çok sevilen biri olduğu belirtilir.¹⁰ Peçevî Tarihi'nde ise Sultan'ın haremine dair 1001 Gece Masallarını aratmayan, oldukça ayrıntılı ve abartılı hikayeler yer almıştır.¹¹

Gelibolulu Âlî ise kimi zaman Sultan III. Murad'ın *dindar, müttekî ve perhiz-kâr ve şer'-i şerîfe kemâl-i itâ'ati* ile nefsanî arzulara tamah etmeyen biri olduğunu söyler; kimi zaman da padişahın haremî hakkında yaptığı açıklamalarıyla Peçevî'den geri kalmaz.¹² Kaynaklarda Manisa'dayken hasekisi Safiye Sultan'dan Şehzade III. Mehmed (1566), Mahmud ve kızları Ayşe ile Fatma doğan Sultan III. Murad'ın, sonradan annesi Nurbânû Sultan ve kardeşi İsmihan Sultan'ın teşvikiyle câriyelere rağbet ettiği söylenir. Haseki ve câriyelerden doğan çocuklarının sayısı hakkında mübalağalı rivayetler vardır.¹³

Sultan III. Murad devri, kültür, sanat ve sosyal hayatta yükseliş döneminin bütün özelliklerini yansıtır. Şehzade III. Mehmed'in 52 gün süren muhteşem sünnet düğünü bunun sembolü kabul edilir. Dış politika, Kanunî devrinin etkisiyle sağlamdı. Ancak ekonomik ve siyasi anlamda Osmanlı Devletinin duraklama devri başlamıştı. Osmanlı toprak düzeninin belkemiği olan tımar sistemi bozuldu. Devrin tarih kaynaklarında rüşvet, adam kayırma, ahlakî yozlaşma ve yolsuzluklarla ilgili kayıtlar mevcuttur. Sarayda dengeler kadınlar lehine değişti. Padişahın yanında nüfuz sahibi olanlar arasında Bâbüssaâde Ağası Gazanfer Ağa, Hoca Sadeddin, Canfeda Hatun, musahibe Râziye Kadın, Yahudi Kira Kadın ve Şeyh Şüca sayılabilir. Eyaletlerdeki beylerbeyi ve sancakbeyleri, kadılar kanunsuz işler yapmaya başladı. Sıkı içki yasağı uygulanamadı, yeniçerilerin baskısıyla sadece düzensizliğe sebep olmamak şartıyla sınırlandırıldı. İlmiye sınıfı ve kadıların tayininde rüşvet ve iltimas yaygınlaştı. Bu dönemde sık sık yaşanan veba, yangın, zelzele gibi felaketler yüzünden halk arasında uğursuzluk gibi batıl itikatlara ilgi arttı, devlet adamlarına bile tesir etti.

10 Kütükoğlu, "III. Murad", DİA, s.172, Pierce, *a.g.e.*, s.130.

11 Anne tarafından Sokollu (Sokolović) ailesinden gelen Peçevî İbrahim'in (Erika Hancz, "Peçeyli İbrahim", DİA, c.34, İstanbul, 2007, s.217) Sokollu Mehmed Paşa'nın şahadetine yol açtığı düşüncesiyle Sultan III. Murad'a muhalif tavır takındığı düşünülebilir.

12 Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbar'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri-III*, s.230.

13 Çerçi, *a.g.e.*, s.228-230; Naima, *a.g.e.*, s.79.

Ahdî (ö.1593) ve Kınalızade Hasan Çelebi (ö.1604), tezkirelerinde Sultân Murad'ın sanatını, ilmîni ve ahlakını metheder. Ancak, yukarıda belirttiğimiz yozlaşmalardan ötürü, devrin diğer tarih kaynaklarında Sultân Murad'ın ağır şekilde eleştirildiği bilinmektedir. Selânikî'nin aslında oldukça yetenekli bulunduğu Sultan III. Murad, Şark seferleri için asker sayısını artırıp hazineyi zora sokmuştu. Devlet yönetimindekilerin nefsi arzularının peşinde koşmasının *serî'ü'z-zevâl* nedeni olduğunu tarihten örneklerle anlatan Selanikî, padişahın *televvün ve tereddüde* meyyal oluşunu çevresindeki devlet adamlarının kullandığını anlatır. Öyle ki rüşvetler âşikâre alınıp verilir hâle gelmişti¹⁴ Okmeydanı Sofular Halvetî Tekkesi şeyhi şair Beyanî (ö.1597) de ekonomik ve sosyal hayatta yaşanan çalkantılarından dolayı III. Murad Han'ı sert bir dille eleştirmiştir.¹⁵

Gelibolulu Mustafa Âlî de kendisine çok hayrı dokunan Sultan III. Murad'ı şiddetle eleştirir ve onu mal toplamak ve zenginlerin malını gaspetmekle suçlar.¹⁶ Âlî'ye göre Sultan III. Murad, ülkenin gidişatındaki olumsuzluklara karşı gafil davranıp makamlara ehliyetsiz kişiler getirmiş ve ordunun isyanında ve rüşvetin artmasında gerekli tedbirleri almamıştır.¹⁷ Ancak, yükselmeyi beklerken hırsı ve kibri yüzünden talep ettiği makamlara erişemediği gibi sık sık azledilen Gelibolulu Âlî'nin¹⁸ bu eleştirilerinde daha çok kendi menfaatini gözettiği unutulmamalıdır.¹⁹

Sultan III. Murad'ın mektuplarından dünyaya meyletmekten uzak, münzevi bir hayat yaşadığı açıktır. Etrafına karşı cömerttir, bir rüyasında cimri olmaması konusunda kendisine yapılan ikazı (t.15); dikkate almış gibidir. Şeyh Şüca'ya yazdığı bir mektubunda “*Benüm rûhum, biz hazîneyi yine gazâyâ cem‘ ederüz ki bize sefer lâzım gelürse bulunsun. Ma‘lûmunuzdur ki şimdiki zamânda akçesiz kimse hıdmet eylemez. Bizüm dünyâ sevdiğümüzü ve sevmedüğümüzü siz bilürsüz. Bir cüz'ice kaçıcak yol elüme girse! Her kişiyi Hakk bilür*” (t.1310). Aslında Gelibolulu Âlî de padişahın devletin güvenliği için para biriktirdiğini kabul ediyordu. Ona göre padişaha münecimler gelecekte büyük bir fitne çıkacağı haberini verince Sultan III. Murad, küffarın kahredilmesi maksadıyla o günlere hazırlık için hazinede mal ve para biriktirme alışkanlığı kazanmıştı.²⁰ Padişahın mektubu ve Gelibolulu Âlî'nin yorumunun örtüşmesi bir yana; Sultan III. Murad'ın vefatında hiç malı çıkmadığı gibi 800 akçe borcu da hazineden ödenmişti.²¹

14 Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara, 1999, s.427-432.

15 Beyanî, Mustafa, *Tezkiretü'ş-Şuara*, haz. İbrahim Kutluk, Ankara, 1997, TTK, s.28.

16 Çerçi, a.g.e., s. 236,623.

17 a.g.e.,s.123-129,642.

18 a.g.e.,s.40.

19 Fleischer, a.g.e., s.75.

20 Çerçi, a.g.e.,s. 231,232.

21 Selanikî, a.g.e.,s.440.

Dönemin ünlü mutasavvıf-şairlerinden Seyyid Nizamoğlu, (ö.1601) da rüşvet, ağır vergiler, ahlaksızlık, riyaset meraklısı şeyh ve dervişler, bilgisizlik ve taasubun yayılması sebebiyle III. Murad Han yönetimini iki şiirinde eleştirmiştir. Ümmî Sinan'ın müridi olan Seyyid Nizamoğlu, Silivrikapı'daki Emirler Tekkesi'nde postnişin olduktan sonra devlette ve sosyal hayatta yaşanan bozulmayı yakinen gözlemlemiştir. Seyyid Nizamoğlu, bu şiirlerinde ahlakın, ibadet ve itaatin halk arasında azaldığına dikkat çekerken kendisi gibi bir Halvetî dervişi olan III. Murad Han'ı hayır dua ile ikaz etmiştir:

Zulm ile doldu dünyâ yokdur huzûra imkân

Ma'mûr olan yerleri zâlimleri etdi vîrân

...

Bir kadılığa kazasker bin altun ister

Vermezsen olur adın câhil u nâdân

...

Âlem harâba vardı yıkıldı mülk-i Osmân

Kan ağlasın re'âyâ çâk eyleyip giribân

...

Ya Rabb inâyet kıl bu kavmi sen ıslâh et

Ef'âl-i kabâyıhdan yüz döndüreler yek-ser

...

Sultân Murâd Hân'ı adl ile muammer kıl

Kim zulmü eder tahrîk ömrün günün et ebter²²

Sultan III. Murad, hayatı boyunca farklı tarikatlardan meşayih zümresiyle yakın ilişki içinde olmuştur. Gelibolulu Âlî, *Risâle-yi Menâkıb-ı Mevlânâ Şeyh Mehmed eş-Şehîr bi'd-Dağî* adlı risalesinde Sultan III. Murad'ın Şeyh Şüca'nın vefatından sonra Pîr Şaban-ı Velî'nin halifelerinden Gelibolulu Şeyh Mehmed Dağî'ye intisap ettiğini bildiriyor. Padişahın Şeyh Mehmed Dağî'yle tanışmasını hasodabaşı Gazanfer Ağa sağladı. Sadık bir mürid olan Gazanfer Ağa, şeyhinin hasretiyle yataklara düşünce Gelibolu'daki şeyhini saraya davet eder. Halkın ilgisinden hoşlanmayan ve gizlice saraya gelen Şeyh Mehmed Dağî'yi şehzadelerin lalası Nevî Efendi evinde misafir eder. Kısa sürede saray erkânının hürmet odağı hâline gelen Şeyh Mehmed Dağî ile Sultan III. Murad da görüşmek ister. Ancak şeyh, "*Saâdetlü pâdişah ile buluşmaktan, buluşmamamız*

22 Adil Ali Atalay, *Seyyid Nizamoğlu*, Can Yayınları, İstanbul, 1976, s.193-196.

size ve sair dostlara enfadır” diyerek bu ricayı reddeder. Sultan III. Murad, bir mektupla Şeyh Mehmed-i Dâğî'ye biat etmek ister. Sultan III. Murad'ın biatını kabul eden şeyh, padişaha adaleti ve cömertliği tavsiye eder.²³ Şeyh Mehmed Dağî'nin padişahla görüşmemesini Şeyh Şucâ örneğinde görüldüğü gibi tarikat şeyhlerinin devlet ricâliyle yakın ilişkisinin zararlarının farkında olduğu şeklinde yorumlamak gerekir.

İleride arz edeceğimiz üzere *Kitâbü'l-Menâmât*'ta Sultan III. Murad, birçok şeyhten bahsetmiştir. Yine, Sultan III. Murad sadece Şeyh Şuca ile değil; Nakşibendiyye'den Emir Buhârî Tekkesi şeyhi Şaban Efendi²⁴ ve Aziz Mahmud Hüdâî (ö.1628) ile de mektuplaşmıştır. *Tezâkîr-i Hüdâî*'de diğer padişahlar gibi III. Murad'a da mektuplar gönderen Hz. Hüdâyî, padişahla samimi olmuş ve gerek toplumun gerekse pâdişâhın zaaf ve meziyetlerini gayet iyi teşhis etmiş, nezaketle her vesîle ile zaafların adalet, sünnet ve şeriat çerçevesinde giderilmesini istemiştir.²⁵ Bu mektuplardan, Hz. Hüdâyî'nin padişahın rüyalarını isabetle tabir ettiği, kendi rüyalarından da padişahı haberdar ettiği anlaşılmaktadır.²⁶ Selânikî Tarihi'nde 14 Rebîülevvel 1002/1593'te vefat eden Nakşibendiyye'den Şeyh Şabân Efendi'ye de çok hürmet eden III. Murad Han'ın birkaç defa tekkesinde kendisini ziyaret

23 Şeyh Muhyiddin Mehmed Dağî: (944/1537-1030/1621) Gelibolulu Âlî'ye göre babası imam Pîr Âlî Halîfe, dedesi Sultan II. Bâyezid devri Halvetiyye şeyhi Mevlânâ Köse Şemseddin'dir. Şâbâniyye pîri olan Kastamonulu Şâbân-ı Velî Hz. (ö.976/1569) özellikle onun için Gelibolu'ya halifesi Alâeddin Efendi'yi gönderdi. Gelibolu'daki Çamlıca Câmii'nde şeyhi Alâeddin Efendi'den seyr ü sulûkuna başlayan Mehmed-i Dâğî, 2. esmaya (*Allah*) kadar yükseldi. Ancak şeyhi Alâeddin Efendi hac yolunda vefat etti. Şeyh Mehmed Dağî, bundan sonra pek çok erbaîn çıkardı. Babası Pîr Ali Halîfe vefat edince mahallelinin ısrarıyla birkaç sene imamlık yaptı, sonra bıraktı. 25 sene sonra seyr ü sulûkunda 6. esmaya (*Kayyum*) yükseldi. Bu sırada Kastamonu'da vefat etmek üzere olan pîri Şaban-ı Velî, yanındaki bir müridine “*Gelibolu'da Pîr Ali Halîfe oğlu Muhyiddin nâm bir halîfemiz var. Bu mektubu ona ver; sen de onun hizmetine gir*” diyerek Mehmed-i Dâğî'ye 7. esmayı (*Kahhar*) gönderdi. Şeyh Mehmed Dağî; 30 senelik mücâhedesini sonucu *etvâr-ı seb'ayı* bu şekilde tamamlayıp hilafet aldı. Şeyh Mehmed-i Dâğî, Alâeddin Efendi'den sonra başka şeyhe bağlanmadan Hz.Pîr Şâbân-ı Velî'nin manevî tasarrufuyla yetişmiştir. Ancak Atâyî, onun imamlık yaptığı sırada, Halvetiyye şeyhlerinden Gelibolulu Hüsâm Efendi'ye bağlandığını kaydederse de *Üveysi* olarak Şâbân Efendi'nin mânevî tasarrufunda yetişmiştir. Gelibolu halkının çok sevdiği Şeyh Mehmed Dağî, aşırı ilgiden rahatsız olup Ecebad Bâyezidli köyü karşısında bir dağın eteğindeki taş kovuğunda uzlete çekildi. Daha sonra kendisi için yapılan zaviyeye yerleşti. Nevzade Atâyî de Şeyh Mehmed Dağî'den Şakayık Zeyli'nde bahsetmiştir. Evliyâ Çelebi, Gelibolu'yu ziyareti esnasında kendisiyle görüşmüştür. (Geniş bilgi için bkz. Reşat Öngören, “Osmanlılar'da Devlet Ricali Meşâyih Münâsebetlerinin Boyutlarını Gösteren Yeni Bir Kaynak: Âlî'nin Şeyh Mehmed-i Dâğî ile Alâkalı Menâkıb”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sayı:1, İstanbul, 1997, s. 107-113.)

24 Peçevî a.g.e.,s.31.

25 Mustafa Salim Güven, “Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin Mektupları Üzerine Bir Değerlendirme”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:19, Ocak-Haziran/2012, s.105-142.

26 H. Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâî*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2011, s.61.

edip feyz aldığı anlatılır.²⁷ Pîr Hüsameddin Uşşakî'nin (ö.1597) de III. Sultan Murad'la Manisa'da şehzadelikten itibaren mektuplaştığı bilinmektedir. Uşşakîzâde İbrahim'in Zeyl-i Şakâik'ta bildirdiğine göre Şehzade Murad Manisa valisi iken Hüsameddin Uşşakî'ye bir mektupla saltanatın kendine nasip olması için dua istemiştir. Şeyh ise daha mektubu okumadan şehzadenin birkaç gün içinde tahta çıkacağı müjdesini verdi.²⁸ III. Murad Han tahta çıkınca 100 yaşını aşkın şeyhi İstanbul'a davet etti. İstanbul'da Aksaray'da kendisine tahsis edilen bir konağa yerleşen Hüsameddin Uşşakî, ziyaretçilerinin giderek çoğalması üzerine padişahın izin isteyip Uşak'a dönmek istese de III. Murad Han, şeyhe Kasımpaşa'da Uşşakîye Âsitânesi'ni yaptırdı. Bu tekkede vefatına dek hizmet eden Hüsameddin Uşşakî hac dönüşü Konya'da vefat etti; cenazesi İstanbul'daki âsitâneye defnedildi.²⁹ Yine, padişahın hürmet ettiği Nakşibendî şeyhi Ahmed Sadık Efendi vefat edince Sultan III. Murad, o günkü dîvân toplantısını ertelemiş; devlet erkânı ve ulema cenaze merasimine katılmıştır.³⁰ Kınalızâde, III. Murad'ın şiirlerinin bazılarının devrin meşayih tarafından şerh edildiğini söyler.³¹ Bu şerhlerden günümüze sadece Halvetiyye-Şemsiyye pîri Şemseddin Sivasî'nin (1520-1597) *Şerh-i Gazeliyât-ı Sultân Murâd-ı Sâlis* adlı eseri ulaşmıştır.³² Şemseddin Sivasî gibi dünyaya itibar etmeyen büyük bir mutasavvıfın III. Murad'ın Farsça şiirlerini şerh edecek kadar kıymetli görmesi, onun manevî tasarrufuna itibar ettiğini göstermektedir.

Silah kullanma ve ata binmede hüner sahibi olan III. Murad Han, ayrıca sü-lüs, nesih ve talikte başarılı bir hattat³³ ve şairdi. Münirî Dîvânî'nı kendi hattıyla istinsah ettiği bilinmektedir (İ.Ü. T.5580). Vahdet-i vücud neş'esiyle yazdığı hacimli Dîvân'ında Muradî mahlasını kullanmıştır. Şiirlerinde mülemmalarının çokluğu; diğer Farsça şiirleri ve *Fütuhât-i Ramazan* adlı eseri³⁴ ile *Kitâbü'l-Menâmât* adlı mektubâtındaki Arapça ifadelerin çokluğu Sultan III. Murad'ın

27 Selanikî, *a.g.e.*, s.343-344. Ancak III. Murad Han'ın Şeyh Şabân Efendi'ye hürmet edip ziyaret etmesi şu kaynakta (Dina Le Gall, *A Culture of Sufism Naqshibandis in the Ottoman World (1450-1700)*, State University of New York, 2005, s.44) padişahın Nakşibendî dervişi olduğu şeklinde yorumlansa da bu yanlıştır. Padişahların pek çok şeyhe hürmet etmesi onun müridi olduğu anlamına gelmez.

28 Fatma Sena Yönlüer, "Hüsameddin Uşşakî", *Mehmet Hazmi Tura*, Yüksek Lisans Tezi. Marmara Ün., İstanbul, 2010, s.49-51.

29 Mehmet Akkuş, "Hüsameddin Uşşakî", *DİA*, c.18, İstanbul, 1998, s.515.

30 Selanikî, *a.g.e.*, s.173.

31 Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, haz. Aysun S. Eyduran. Doktora Tezi, Gazi Ün., Ankara, 1999, s.21.

32 Kezban Paksoy, "Şerhu Gazeliyyâtü's-Sultân Murâdu's-Sâlis". *Turkish Studies. Vol.2/3 Summer 2007*.

33 III. Murad Han'ın hattıyla yazdığı Pîr Abdülkadir Geylanî'yi metheden bir kıtaya binaen padişahın Kâdirî olduğu zannedilmiştir. (İstanbul Yazı Sanatları Müzesi, 255 nolu levha)

34 Kamil Yaşar Uyar, *Sultan III. Murad'ın Fütuhât-i Ramazan'ı ve Farsça şiirleri*, Doktora tezi, İstanbul Ün., SBE, 1994.

Arapça ve Farsça'ya olan vukufiyetini gösterir. Sultan III. Murad'ın şiirlerine Bâkî, Hoca Sadeddîn, Üsküdarlı Hâşimî, Subhî ve Zekeriya'nın yaptığı şerhler bir mecmuada toplanmıştır.³⁵

Sultan III. Murad hayır eserleri yaptırmaya da gayret etmiştir. Culûsundaki ilk arz üzerine Kabe duvarlarını yaptırdı, Harem-i şerif'i sel baskınından korumak için su yollarını temizletti. Medine'de bir medrese, büyük bir imaret ve şehrin imarına çalıştı. Ayrıca Manisa Muradiye Külliyesi, Topkapı Sarayı'nın tamiri, Ayasofya Camii'nin kuzeyindeki iki minare ile minber, kürsü ve mahfil ilâvesi, caminin içine şadırvan yapılması, Fethiye Camii'nin kiliseden tebdili ve Beşiktaş'taki Yahyâ Efendi Türbesi binası da onun emriyle yapılmıştır.³⁶

III. Şeyh Şüca Dede: (ö.996/1588)

Sultan III. Murad'ın ilk şeyhi olan Şeyh Şüca hakkında elimizde çok az ve şaibeli bilgiler vardır. Devrin kaynaklarının çoğunda, Şeyh Şaban-ı Velî'nin halifelerinden ve hünkâr şeyhi olduğu vurgulanan Şeyh Şüca, keramet gösterme peşinde olan ve padişahıtan istifade eden biri olarak eleştirilir.³⁷

Gelibolulu Âlî, *Kühü'l-Ahbâr*'da Şeyh Şüca'nın Arnavut asıllı olduğunu, acemi oğlanı olduktan sonra Manisa'ya geldiğini anlatır. Manisa'da konaklarda bahçıvanlık yapan Şeyh Şüca, padişahın musahibesi Raziye Kadın'la³⁸ tanışır. Şeyh Şüca, Naimâ'nın da anlattığı gibi III. Murad Han'la Raziye Kadın vasıtasıyla şehzadeyken rüyasını doğru tabir etmesi sayesinde tanışmıştır. Şeyh Şüca'nın bahçıvan oluşundan mühlhem devlete *ilhâd tohumları ektiğini* söyleyen Gelibolulu Âlî, Şeyh Şüca'nın mutasavvıf kimliğine de şüpheyle bakar. Zira Şeyh Şüca, Ümmî Sinân sufilerinden birine birkaç gün hizmet edip rüya tabiri öğrenmiştir. Nitekim Şeyh Şüca "*şecere-i tevhîdi pençe-i pür-rence-i râfizla koparmış*", padişahla tebai arasına girmiştir. III. Murad Han'ı keşf ehli bir şeyh olduğuna inandıran Şeyh Şüca İstanbul'a geldiğinde, padişah ona önce Ayasofya civarında bir ev bağışlamıştı. Sultan III. Murad, *Kitâbü'l-Menâmât*'taki bir mektubunda Şeyh Şüca'ya bağışladığı bu evden bahseder. Ne var ki padişahla sık sık mektuplaşan şeyhin hakkında bir sürü dedikodu çıkar. Emlakı, bahçeleri, kayıkhaneleri, çiftlikleriyle vezirlerden bile daha zengin olan Şeyh Şüca'nın, İstanbul'da içki meclislerinde güzel hatunlara meylettığı; hatta Frenk'ten şarap getirttiği her evinde hamam yaptırdığı söylenir. Şeyh Şüca'yı şikayet mektuplarının padişahı ikna

35 Türk İslam Eserleri Müzesi Ktp., nr.1901

36 Kütükoğlu, "III. Murad", s.176.

37 Naima, *a.g.e.*, s. 85; Peçevî, *a.g.e.*, s.29-30; Beyanî, *a.g.e.*, s.18, 28; Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukûat*, haz.Neşet Çağatay, TTK, Ankara, 1992, s.303.

38 Raziye Ayşe Hatun: Nüfuz sahibesi padişah musahibelerindendir. (ö. Mayıs 1597) Tamir ettirdiği Arap Camii bitişiğindeki türbede kızıyla medfûnedir. Oğlu Mustafa Paşa beylerbeyi oldu. (*Sicill-i Osmanî*, c.2, s.395.)

etmediğini söyleyen Gelibolulu Âlî, padişahın şeyhi bir hatunla yatakta görse bile “Bu şeyhin kılığına girmiş iblistir,” diyeceğini ve padişahın Şeyh Şüca’nın zamanın kutbu olduğuna inandığını anlatır.³⁹ Şeyh Şüca’nın kötü şöhretine rağmen onu eleştirenlerin de bu düzenden istifade ettiği unutulmamalıdır. Mesela, Gelibolulu Âlî’nin, Sokollu’nun şehit edilmesinden sonra değişen iktidar denkleminden istifade etmek için Şeyh Şüca’ya intisap ettiği bilinmektedir. Hatta kendisi Şeyh Şüca’ya sunduğu övgülerle dolu bir kasidede halkın eleştirilerine karşı şeyhi savunur. Ancak daha sonra Gelibolulu Âlî, şeyh Şüca’yı sahtekâr, ahlaksız biri olarak eleştirmiştir.⁴⁰

XVI. yüzyıla ait arşiv belgelerine göre Manisa’nın Palamut Köyü’nde (Akhisar/Mecidiye Köyü) Şüca Baba adlı bir dervişin bir zaviye tesis ettiği yazılıdır. Zaviyenin şeyhleri ve dervişleri kendi gayretleriyle zaviyeye büyük baş hayvan, arı kovanları vb. mallar temin ederek vakfetmişlerdi. Zaviyenin 1575’te iki hizmetlisi mevcuttu ve bunlar avarızdan muaftılar.⁴¹ XV-XVI. yüzyıllardaki tahrir defterlerine göre Osmanlı köylüleri arasında işçiler, ulema, din adamları, meşayih ve zaviyedarların avarız vergisinden bazen kısmen veya tamamen muaf tutuldukları bilinmektedir.⁴² Bu kayıttaki Şeyh Şüca’nın, bizim bahsettiğimiz Şeyh Şüca olması muhtemeldir. Zira Sultan III. Murad’ın iki mektubunda Şeyh Şüca’ya Manisa’yı avarız vergisinden muaf tuttuğunu bildiriyor (t.1054, t.1113). Bu bilgiler doğru ise Şeyh Şüca’nın III. Murad Han şehzadeyken Manisa’da bir zaviye kurduğunu söyleyebiliriz. *Kitâbü’l-Menâmât*’taki mektuplardan birinde Sultan III. Murad’ın şeyhine “*Benüm rûhum, orada çift sürmekden bizüm ile mukayyed olsanız dahi efdal idi.*” (t.1308) ifadesi Şeyh Şücâ’nın -herhalde bu zaviyede- bahçe ve çift işleriyle meşgul olduğunu gösteriyor.

Şeyh Şüca’nın III. Murad Han’ın culûsundan sonra İstanbul’a yerleştiğini belirtmiştik. Ayvansarayî, İstanbul’da Şeyh Şüca adlı bir zattan bahsediyor. Hem Şabanîyye hulefasından ve hem Şeyh Ümmî Sinan hulefasından olan bu Şeyh Şüca, şeyhi Nasuhî el-Hâcc Mehmed Efendi (ö.976/1568) vefat edince Eyüp Ümmî Sinan Tekkesi’nde yerine postnişin olmuştur. Ayvansarayî’nin Şeyh Şüca için kullandığı “Kastamonulu Şaban Efendi halifelerindendir ve 996/1588’de vefat etmiştir.” ifadesiyle⁴³ bizim bahsettiğimiz Şeyh Şüca’nın vefat tarihi örtüşüyor. Ayvansarayî, *Vefâyât* adlı eserinde ise Şeyh Ümmî Sinan İbrahim vefat edince şeyhin Eyüp’teki halifesi Şeyh Nasuhî’nin zaviye bitişiğinde ona müstakil

39 Çerçi, *a.g.e.*, s.247, 248.

40 Fleischer, *a.g.e.*, s.75, 153.

41 Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s.197.

42 Levent Küçük, *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdarededeki Rolü*, Doktora Tezi, Ankara Üniv., Ankara, 2007, s.9-10.

43 Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikatü’l-Cevâmî*, haz. A.Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul, 2001, s.639-640.

bir türbe yaptırdığını ve şeyhini buraya defnettiğini anlatır. Bu zaviyeyi ise Şeyh Nasûhî'nin halifesi Şeyh Şüca yaptırmıştır.⁴⁴

Selanikî Mustafa Efendi (ö. 1600?), eski vezirlerden Ferhad Paşa'nın (ö. 1574) ölümüne sebebiyet veren Şeyh Şüca adlı bir hekimden bahseder. Yalancı bir Frenk tabibin şikayeti üzerine hükema heyeti olayı soruşturmuş ve Ferhat Paşa'nın eceliyle öldüğüne kanaat getirmişse de adı geçen Şeyh Şüca hapsedilmişti.⁴⁵ Bu olaydaki Şeyh Şüca Hekim'in, Sultan III. Murad'ın şeyhi olup olmadığını bilmiyoruz. Selanikî Tarihi'nde Şeyh Şüca hakkında başka bilgi de verilmez; sadece Şeyh Şüca'nın damadı Yahya Çelebi'nin⁴⁶ 1592 ve 1595'te iki kez reisülküttâb tayin edildiği ve halkın şikayeti üzerine 1596'da azledildiği ve 1598'de yeniden reisülküttâb tayin edilmesine “*Yahya Efendi pîşkeş ve hedâyâsı galebe etti.*” diye muhalefet edildiği yazılıdır.⁴⁷ Ayrıca Şam'da bir rüşvet olayına karışan Derviş Beğ adlı birinin merhum Şeyh Şüca murabbalarından olduğu söylenir.⁴⁸

Nev'izâde Atâyî'ye göre Şeyh Şüca, bir devşirme iken Kastamanolu Şeyh Şaban Efendi'nin (1481-1569) kendisine intisap etmiştir. Şeyh Şüca'nın Manisa'da Şehzade III. Murad ile tanışmasına da değinen Ataî; İstanbul'da vefat ettiğinde şeyhin Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazına bütün ulema ve devlet erkânının iştirak ettiğini anlatır. Ancak Sultan III. Murad bu törene katılmamıştır. Şeyh Şüca'nın vefatına hezl tarzında bir tarih düşürülmüştür. Nev'izâde Ataî de Şeyh Şüca'nın ümmi iken keramet davasında *şeyh-i fenn* olduğunu ve padişahı böyle bir kerametle etkilediğini anlatır.⁴⁹ Sicill-i Osmanî'de Şeyh Şüca hakkında kullanılan “*ümmî iken istilahât-ı sufiyyede şeyhül-fen olup hâl-i derûn ve kerâmet davasında idi*” ifadesi şeyh hakkında olumsuz kanaatlerin halk arasında yaygın olduğunu göstermektedir.⁵⁰

Sultan III. Murad'ın şeyhine yazdığı samimi mektuplardan Şeyh Şüca'nın aleyhinde çok kişi olmasına karşın siyasi atamalardan, sefere karar vermeye kadar haricî ve dahilî hemen her hususta şeyhin, Sultan III. Murad'ı etkilediği açıktır. Mektuplarda Sultan III. Murad, bazen Şeyh Şüca'yı eleştirse de genellikle her işini şeyhine danışmaktadır. Şeyh Şüca'nın bir Şabanî şeyhi olduğu söyleniyorsa da Şabanî silsilesinde veya Hz. Pîr Şaban-ı Velî'nin halifeleri arasında adı geçmemektedir. Ancak Hz. Pîr Şaban-ı Velî'nin 360 civarında halifesi olduğunu dikkate alırsak Şeyh Şüca; Hz. Pîr'in zaviye sahibi olmayan, gezgin halifelerin-

44 a.g.y., *Vefâyât-ı Ayvansarâyî*, haz. Ramazan Ekinci, Buhara Yayınları, İstanbul, 2013, s.93.

45 Selanikî, a.g.e., s.111.

46 *Sicill-i Osmânî*, c.3, s.152.

47 Selanikî, a.g.e., s. 324,489,552,705-706.

48 a.g.e., s. 688.

49 Nev'izâde Atâyî, (1989). *Hadaiku'l-Hakaik fi Tekmileti's-Şakaik*, c.2, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 364.

50 *Sicill-i Osmânî*, c.3, s.152.

den biri de olabilir. Ayrıca Kastamonu'daki Şeyh Şaban-ı Velî Külliyesi'ndeki cami, Şeyh Şüca tarafından tamir ettirilmiştir. Cami girişindeki kitabede “*Sultân Murad’a mürşid olan Şücâ Efendi/Tecdîd idüp binâsın câmi’i etdi pür-nûr/Dervîş Ömer vefâ-yı tecdîde didi târîh/Câmi-i Şa’bân Dede oldı ziyâde ma’mûr h.984 (m.1576)*” yazısı bulunmaktadır. Bu kitabe, Şeyh Şüca'nın Pîri Şeyh Şaban-ı Velî'yle bir şekilde alakasının bulunduğu gösteriyor. Yine de hayatı hakkında çok az bilgi olan bu gizemli şeyhin aleyhindeki suçlamalara ve kişiliğine dair yorum yapmak şimdilik imkânsız görünüyor.

IV. Kitâbü'l-Menâmât:

Sultan III. Murad'ın mektuplarının derlenmesiyle oluşan *Kitâbü'l-Menâmât*, özellikle tasavvuf literatüründe mektubât, vakiât, vâridât ve kısmen tabirname türleri açısından oldukça kıymetli bir eserdir. Eserin müstensihî, başmirahor Nuh Ağa, Sultan III. Murad'ın kendi hattıyla yazdığı mektuplarını 1001/1592 istinsah tarihli kayıtla birleştirip bu tek nüshayı oluşturmuştur. Başlığı muhtemelen başka bir müstensih tarafından elyazmanın iç kapağına yazılan eserin iç sayfalarında bir Fatıha suresi ile “târihde” ibaresi yazılı müstakil 2 varak bulunmaktadır.

Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı eser(no:2599), ebruli temiz harekeli nesihle yazılmış ve ilk sayfasındaki serlevha altın yıldızlı tezhible süslenmiştir. 262 varakta yazılı 1858 adet tarihsiz mektuptan padişahın Şeyh Şüca ile bazen günde 2-3 kez mektuplaştığı anlaşılıyor. Padişahın mektuplarına şeyhin cevap yazdığı anlaşılrsa da eserde Şeyh Şüca'nın sadece 1 mektubu kaydedilmiştir. Sultan III. Murad ile Şeyh Şüca arasındaki haberleşme, mektuplardaki tarihî olaylara bakılırsa şeyhin vefatına kadar (1588-89) sürmüştür.

Eserin girişi, rüyanın nübüvvetin bir parçası olduğu hadis-i şerîfi, hamdele, salvele ile başlar. Sonra Şeyh Şücâ ve Sultan III. Murad'ın tanışıklığına vesile olan rüya tabiri meselesi şöyle nakledilir: “Sultan III. Murad, Manisa'da şehzadeyken civardaki âlim ve şeyhlerden, gördüğü ibretli ve acayip bir rüyanın tabirini ister. Ancak bunların her biri rüyayı tabirden aciz kalır. Şehirde münzevi bir hayat yaşayan Şüca Dede adlı Şabanî şeyhine bir hizmetkâr (Raziye Kadın), rüyayı kendi rüyası gibi anlatır ve tabirini ister. Şeyh Şüca hizmetkâra “Bu rüya senin değil; padişah hazretlerinin olmalı!” deyip rüyayı tabir eder. Tabire göre bu rüya III. Murad'ın tahta geçeceğini müjdelemektedir. Bundan sonra Padişah, Şeyh Şüca'nın cezbisine kapılır ve bir muhabbetname ile şeyhi saraya davet eder. Davete icabet eden Şeyh Şüca ile Şehzade III. Murad arasında koyu bir tasavvuf sohbeti sonrası III. Murad Han, şeyhten çok etkilenir ve Şeyh Şüca'dan Şabanî dervişi olmak üzere biat ister. Başlangıçta Şeyh Şüca, şehzadenin mürid olma isteğini “Sultanların irşadı güçtür.” diye kabul etmez. Ancak rüyasında tarikâtı-

nın pîri Şeyh Şâbân-ı Velî⁵¹ hazretlerini görür. Hazret-i Pîr, ona “*Oğlum! Sultân Murâd Hân hazretlerini sâ'ir selâtîne kıyâs etme, var irşâd eyle!*” emrini verince Şeyh Şüca, şehzadenin biatını kabul eder.”

Konusuna göre *sual, tecelli, hal, vakıa, tezkere, ilham, nidâ-yı Hakk, hayal, müşahade* başlıklarıyla yazılan her mektup kısadır. *Kitâbü'l-Menâmât*'ın XVI. yüzyıl Türkçesine göre oldukça sade bir dille yazılması, padişahın ve saray halkının halkının günlük hayatta günümüz Türkçesine yakın bir dili kullandığına işaret etmektedir. Mektuplarda Arapça ifadeler, dualar ve bazı rüyalandaki Arapça hitaplar oldukça fazladır.

V. Sultan III. Murad'ın Mektupları Işığında Seyr ü Sulûku:

III. Murad Han'ın şehzadelîği ve padişahlığı döneminde şeyhine yazdığı mektuplar, tarihsiz ve karışık olsa da padişahın seyr u sulûku hakkında fikir edinmek mümkündür. III. Murad Han şeyhine yazdığı bir mektupta “*Bana pâdişâhlar sülûkı ve begler sülûkı gerekmez. Âşıklar, gedâlar ve Hazret-i Hakk'ın cemâlin dâimâ müşâhadede ve istiğfârda olanların sülûkı gerekdür, benüm saâdetüm.*” (t.19) diyerek açıkça, sıradan bir derviş olarak seyr ü sulûk görmek istediğini söylemiştir. Mektuplarında sık sık saltanatı terk edip Mekke ve Medine dilencisi gibi yaşama isteğini ifade eder (t.304, t.459, t.746, t.1173, t.1211, t.1217, t.1359, t.1397, t.1434, t.1493). Hatta Osmanlı neslinden gelmesini bir talihsizlik olarak görür (t.1057, t.1447) ve sıradan bir fukaraya özenir:

“*Mümkün olsa saltanatı terk edüp baş açık, yalın ayak rütbem arayup gitsem, huzûrumda olsam! Ammâ ön son pâdişâhlığı bırağuruz gibi. Kanı huzûr sa'âdetüm?*” (t.1113). “*Zîrâ bilürsüz, biz dünyâ âdemîsi degülüz. Eger inanmazsan Hakk bilsün. Zîrâ bir iki günlük gavga bana neye yarar? Bu saltanat bizüm işimiz degül idi. Hikmet Allah'undur. 'Osmânlu sulbünden geldük. Fukarâdan olmak bana 'ayn-ı sa'âdet idi. Allahu Te'âlâ bilür, bâkîsin rûhum*” (t.1370).

Mektuplarından anlaşıldığına göre Sultan III. Murad etvar-ı sebayı tamamlamıştır, yani nefsin 7 mertebesini aşarak icazet ve hilafet alma hakkına sahiptir.

51 Hz.Pîr Şâbân-ı Velî: (1499-1569) Halvetiyye'den Şabaniyye'nin sahibidir. Şâbâniyye'nin silsilesi Pîr Şâbân-ı Velî, Hayreddin Tokadî, Cemâl-i Halvetî, Pîr Muhammed Bahâeddin Erzincânî vasıtasıyla Halvetiyye tarikatının II. pîri Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'ye (ö. 868/1464) ulaşır. Şeyh Şâbân-ı Velî'nin memleketi Kastamonu'da irşad faaliyetleriyle yayılan Şâbâniyye tarikatı, XVI. yüzyılda Anadolu'da XVII. yüzyılda ise İstanbul'da temsil edilmeye başlandı. 360'dan fazla halife yetiştiren Şâbân-ı Velî'den sonra, tarikatı Balkanlar'dan Suriye, Hicaz, Mısır, Kuzey Afrika ve Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Kastamonu Şabanî Âsitanesi'nin IV. şeyhi Muhyiddin Efendi'den sonra 32 yıl postnişin olan Ömer Fuâdî, Pîr Şâbân-ı Velî hakkında bir menâkıbnâme yazmış, yetiştirdiği halifeleri ve eserleriyle Şâbâniyye'nin gelişmesi için önemli hizmetler yapmıştır. Şâbâniyye'nin yayılması ve kurumsallaşması ve özellikle İstanbul'da yayılması; Üsküdar'daki Atik Vâlîde Sultan Dergâhı'nda şeyh olan Pîr Karabaş Velî (1081/1670) döneminde gerçekleşmiştir.

Mektuplarda nefsin 7 mertebesini aşarken yaşadıklarına dair işaretler vardır. Bir rüyasında Sultan III. Murad'a gayb âleminde nefsin 7 mertebesini seyr ettirmişlerdir (t.958). Başka bir mektubunda nefs-i emmâre nefs-i levvameye dönünce hangi rüyaları görmek gerektiğini Şeyh Şüca'ya sorar (t.669). Bu mektup biat aldığı ibtida döneminde yazılmış olmalıdır. Nefs-i emmarenin rengi mavidir ve rüyada genellikle mavi objeler, yırtıcı hayvanlar, domuz, kedi, köpek vb. görülürken nefs-i levvamenin rengi sarıdır. Diğer bir mektubunda, şeyhine gördüğü rüyaların nefs-i levvameye işaret ettiğini haber verir (t.977). Şeyh Şüca'ya "Hakk esmasının zikrine meşgul olayım mı?" diye sorduğu bir mektup (t.722) ise Sultan III. Murad'ın; nefs-i levvameden ve nefs-i mühlimedden kurtulup nefs-i mutmainne mertebesine eriştiğini gösteriyor. Zira *Hakk* ismi bu mertebenin zikridir. Bu mertebenin rengi siyahtır.

III. Murad Han'a bir rüyasında nefs-i sâfiyenin zikri olan *el-Kahhâr* isminin hakikatını öğretirler ve padişah rüyasında kendini bu esmayı çekerken görür (t.23). İki mektubunda 7. Esmayı (etvâr-ı seb'a) tamamladığını bildiren Sultan III. Murad'ın, Esmâ-i Hüsnâ'dan bir ismin zikrine devam etmek istediği anlaşılıyor. Bu mektuplarda Şeyh Şüca'ya neden esmasının ilerlemediğini soruyor (t.316). Bir mektubunda ise bir yıldır 7. Esmayı bitirip 8. Esmada kaldığı için Şeyh Şüca'ya dert yanıyor (t.775). Başka bir mektubunda Sultan III. Murad, Şeyh Şüca'ya "El-Fettah zikrine başlayayım mı?" diye soruyor (t.897). Bu iki mektup yakın dönemde yazılmışsa padişahın 9. derse başlama isteğinde olduğu düşünülebilir.

Sultan III. Murad, bir diğer mektupta birçok esma zikriyle meşgul olmasına rağmen uzun zamandır kendisine tecelli olmamasından duyduğu üzüntüyü dile getiriyor ve şeyhine "Hangi esma zikriyle meşgul olayım?" diye soruyor (t.537). Başka bir mektubunda da farklı farklı esma zikriyle meşgul olsa da asıl hangi zikri yapması gerektiğini bilmediğini söyleyen III. Murad Han, şeyhinden yine kendisini vecd ve tecelliye gark edecek esma zikri tavsiyesi istiyor (t.596). Bu mektuplar etvar-ı sebâyı bitirdikten sonra yazılmışsa etvar-ı hamseden bir ism-i şerifi şeyhinden beklediği düşünülebilir. Çünkü Halvetîlikte etvar-ı seb'ayı tamamlayan ve hilafet alan bazı dervişlere, etvâr-ı hamse denen ziyâdât zikri şeyhi tarafından telkin edilebilir. Dervişlerin seyr ü sulûkta mesafe almada çok istekli olması ve bu yollu rüyalar görmesi normaldir. Ancak bu rüyaların hakikatte, daha üst bir mertebeye işaret olup olmadığına sadece şeyh karar verebilir. Bu nedenle etvar-ı sebâyı tamamladıktan sonra Sultan Murad hakkında rüyalarına bakıp şu zikre devam etti veya şu makama erişti, diyemeyiz. Bu, şeyhi ve onun arasında bir muammadır. Sultan III. Murad'ın mektuplarından etvar-ı seb'ayı tamamladıktan sonra sınırlı da olsa şeyhlik yaptığını da anlıyoruz (t.930).

Kitabü'l-Menâmât'taki mektuplarının çoğunda, Sultan III. Murad'ın uykuda, uyanırken veya uyur-uyanık (yakaza) hâlinde şahit olduğu ilhamlar, hâller ve tecellilerde kendisine sürekli müjdelere verilir. Bunlar öyle müjdelerdir ki zâhir

akılla düşünülduğünde bu hâli yaşayan padişahın ya meczub olduğu, ya da kendi otoritesini sağlamlaştırmak ve çevresindekileri manevî üstünlüğüne inandırmak istediği, hatta kendini Hz.Muhammed'den (sav.) üstün gördüğü düşünülebilir. Duyduğu bu sesler Sultan III. Murad'a çok sıra dışı şeyler söyler: “*Senden özge habîbüm yok*” (t.520). “*On sekiz bin âlem kabz u bastunda olsun*” (t.465). “... *eger habîbüm Muhammed hâtemü'l-enbiyâ olmayaydı; seni nebî iderdüm. Ammâ bilmiş ol kim sen hazretümde enbiyâdan a'lâsın. Merhaban yâ habîbüm.*” (t.544). “*Sana kutublık ve kutbu'l-aktâblık virdüm, mübârek ola!*” (t.711), (t.62). “*Âşık idün, ma'sûk oldun... Muhammed Mustafâ'nun mübârek alnındağı nûr sana nakl eyledi.*” (t.783)

Seyr ü sulûku esnasında Sultan III. Murad'a gelen bu ilhamlar nefsi veya şeytanî ise Şeyh Şüca'nın padişahı nefesine uymaması yönünde ikaz etmesi gerekir. Ancak padişahın psikolojisini derinden etkileyen bu tür ilhamları Şeyh Şüca'nın nasıl yorumladığını bilmiyoruz. Yine de bu tür ilhamların ne anlama geldiğine dair büyük mutasavvıfların fikirlerinden istifade edebiliriz. Bunlardan Hucvirî (XI.yy.); marifeti sadece ilhamdan ibaret saymaya şiddetle karşı çıkar. Çünkü marifet makamında hem bâtılın hem hakkın da delili vardır. Ama ilhamlarda hata-sevap ve yanlış-doğruyu ayırt edecek delil yoktur. Şeriat ilmi ilhamla kıyas edilmez. Marifet şerattir, nübüvettir, hidayettir; ilham değildir. Sadece ilhama iman edenler Brahmanlar gibidir.⁵² Kuşeyrî (ö.1072) ise Allah tarafından melekler vasıtasıyla gelen hitaplara (havâtır) ilham, nefis cihetinden gelenlere hevâcis, şeytan tarafından gelene vesvâs demiştir. Ona göre kişiye gelen ilhamın mutlaka doğruluğu şer'i ilme muvafık olmalıdır. Aksi halde bu ilhamlara aldanıp kendini Allah'a yakın görmek, Allah'a gerçekten yakın olmayı engeller, çünkü “*Kurbu görmek kurba hicâbdır.*”⁵³

Şabaniyye-Kuşadavî pîri Kuşadalı İbrahim Halvetî (ö.1846), seyr ü sulûkta dervişin hem vehbî (Allah ikramı) ve hem kesbî (çalışarak elde edilen) lutuflara mazhar olacağını bildirir. Kesbî olanı bırakıp vehbî tecellilerle aldanan dervişlerin seyr ü sulûku tehlikeye girer, geriler.⁵⁴ O halde hiç kimse bu tür ilham ve lutuflara aldanmamalıdır. Yine Seyyid Muhammed Fethü'l-Ma'arif er-Rıfâî (ö.1824) seyr ü sulûk gören bir sâlik'in irşadı hakkındaki şu sözleri meselenin hakikatini göstermektedir:

“*Sâlik, hayvan dairesinden kurtulup insan dairesine geçmeyi başarırsa manevî sureti insan olur ve kendisinde tecellî hâli zuhur eder. Bu hâlde bulunanlardan kimi “Ene'l-Hakk/Ben Hakk'ım” (Hallac-ı Mansur); kimi “Ene'r-Resûl/*

52 Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1996, s.403.

53 Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1991, s.217-218,215.

54 Yaşar Nuri Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1997,s.133.

Ben Resulullah'ım." (Fazlullah Hurûfî); kimi "Ene'l-Mehdî-yi âlem-i bâkî/Ben beka âleminin mehdisiyim." Kimi "Subhane mâ a'zame şânî/Yüce şanımlı tesbih ederim." (Bayezid Bistamî); kimi de "Leyse fî cübbeti sivâ Allah/Cübbemin altında Allah'tan başkası yok." (Cüneyd-i Bağdadî) deyip **Hakk'ın zatını, sıfatını ve fiillerini nefesine tahsis eder.** Bu durumdaki kimseye Muhammedî ruhun mazharı, Ahmedî sırrın varisi (olan **mürşidinden**) **Rabbanî bir feyz ulaşılarak onu bu iddia vadisinden kurtarırsa işte o zaman kişi vahdet sırrına erişir.** Her varlıktan ve suretten zât tecellisi zuhur eder; her yüzden görünen, her dilden söyleyen, her kuktan işiten, her elden tutan, her ayaktan yürüyen ve her gönülde sır olan kimdir ve kimindir, bilinir: 'Nereye dönerseniz Allah'ın vechi oradadır. (Bakara/115) ve 'O evveldir, âhirdir, zâhirdir ve bâtındır' (Hadid/3) sırrı zuhur edip **aynü'l-cemü'l-cem**'de fena bulur. (O vakit) âbid-mâbud, sâcid-mescûd, zâkir-mezkûr bir olur. Nihayet sâlik mürşidin kalbinde mirac edip nokta-yı süveydâ-yı ehadiyyetten mâsivâyı (Allah'tan gayrı her şey) yok edip mürşid kelâmı ile hem-dem olur. Seyr ü sulûkun en son derecesi budur."⁵⁵

Fethü'l-Ma'rifî'nin vurguladığı bu hakikatte, her insan özü itibarıyla Cenab-ı Hakk'ın halifesidir, O'nun yeryüzündeki gölgesidir (zıllullah). Hele ki burada söz konusu olan zâhiren de hilafet makamını temsil eden Sultan III. Murad olduğu için o kendisini hem zâhiren hem bâtınen bu hakikatin muhatabı olarak görmektedir (halife-yi rû-yı zemîn). İnsandan maksat insan-ı kâmil ve onun yegâne sahibi Hz.Peygamber'dir. Dolayısıyla her insanın özünde (cevher), Hz.Peygamber'in eriştiği makamlara (kâb-ı kavseyin ev edna) kendi çapı kadar erişme potansiyeli vardır. Zaten Mirac'ta Hz.Peygamber'e "Namaz müminin miracıdır." müjdesi verilmiştir. Her insan kendi kapasitesince bu derecelere ulaşır, mirac eder, ama ulaştığı makam o makamın künhünü temsil etmez. O makamların künhü sadece Hz.Muhammed'e (sav.) mahsustur. Bu hakikate sâlik ancak gerçek bir mürşide teslim olarak ulaşır ve nefisini bilir.

Tecelli-yi zata erişmek arzusunda olsa da III. Murad Han tehlikenin farkındadır ve rüyalarında, ilhamında, hâlinde veya hayalinde aldığı müjdelere itibar etmez (t.277, t.889) ve çoğu zaman kendisine gelen ilhamlardan şüphe duyar (t.593, t.625, t.747, t.753, t.768, t.848). Zira şeytan insanları bu şekilde çokça aldatmıştır. Seyr ü sulûkta ilerleyemeden olduğu yerde kalma endişesiyle intihar etmeyi bile düşündüğünü, söyler (t.266). III. Murad Han'ın mektuplarının hiçbirinde kendini veli, mehdî, kutub gördüğüne dair bir ifadesi yoktur. Aksine birçok kez tecelliye muhatap olmasına rağmen III. Murad Han acziyetini, kulluğunu bilir. Bu makamların künhüne ve kemaline erişemeyeceğinin farkındadır ve mektuplarında bunun kederini yansıtır:

55 Fethü'l-Ma'arif er-Rifâî, *Dem-i Vahdet*, haz.Kahraman Özkök, Revak Yayınları, İstanbul, 2014, s.38-40, 69.

“Benüm sa ‘âdetüm, asıl şübhe ilhâmdadur. Bugün ilhâm geldi kim ‘Azame-tüm hakkı için kendi hazretüm hazretüme nasıl sevgülü ise sen dahi bana böyle sevgülüsün, belki daha ziyâde. Benüm sa ‘âdetüm, böyle ilhâm gelen kişinin dün-yâ ve âhîret bir parmağında yüzük gibi oynar. Bu hakîr kendi recâmız geçüreme-züz; kande kaldı gayrı?” (t.427)

Sultan III. Murad'ın şehzadelğinde Şabanîliğe intisap ettiğini belirtmiştik. İlk şeyhi Şeyh Şüca'nın yukarıda belirtildiği gibi müteşeyyih olduğuna dair bazı kanaatler oluşmuşsa da padişahın tasavvufa ilgisi şeyhin vefatından sonra da devam etmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi III. Murad Han'ın daha sonra yine Şabânîyye meşayihından Şeyh Mehmed Dâğî'ye intisab etmesi onun samimi bir derviş olduğunu gösterir.

VI. Mürid Mürşid İlişkisi içinde Sultan III. Murad ve Şeyh Şüca:

Çalışmamıza başlarken Şeyh Şüca'nın kaynaklarda “hünkâr şeyhi” olarak tanınmasından hareketle III. Murad Han ve Şeyh Şüca arasında gerçek bir mürid-mürşid ilişkisi olduğunu düşünmemiştik. Zira Müslüman devletler tarihinde pek çok sultanın şeyhlerle yakın ilişkisi olduğu bilinmektedir. Özellikle, hemen bütün Osmanlı padişahlarının bazı şeyhlerle kurduğu yakın ilişkiler; padişahların derviş olduğu iddialarına yol açmıştır. Ancak, şeyhler siyasetten uzak durma endişesiyle padişahlara biat vermekten daima kaçınmışlardır. Sadece padişahların afetlerden korunması, zafer kazanması ve devletin bekası için bazı şeyhlerin bazı padişahlara özel esmâ-yı hüsnâ terkipleri ve dualar tavsiye ettiği bilinmektedir.⁵⁶ Bu şekilde padişahlarla yakın münasebetleri bilinen şeyhler, halk arasında *hünkâr şeyhi* olarak tanınmıştır. Ancak, *Kitabü'l-Menâmât*'ın girişinde “*Pâdişâh hazretleri dahi kendülerini Şeyh'e teslim edüp mücâhede semtine sâlik olup âhir himmet-i şeyh ile tekmil-i tarikat edüp vâsil-ı hakikat oldular.*” ifadesi III. Murad Han'ın tarikat âdâbına uygun biatle Şabanî dervişi olduğunu gösteriyor.

Diğer tarikatlarda olduğu gibi Şabanîyye âdâb ve erkânında mürid-mürşid ilişkisinin kaideleri bellidir ve bu kaidelerde esneklik yoktur. *Mi'yar-ı Tarikat*'a göre mürid şeyhinin sözünü Hakk sözü bilmeli, kimseyi şeyhinden üstün görmemeli, gassalın elindeki meyyit gibi mürşidine teslim olmalıdır. Salık asla üstadının sözünden çıkmamalıdır. Sulûkunda aceleci olmamalı, şeyhi telkin etmedikçe başka bir isim telkini istememelidir. Kendi nefsi, dünya ve ahiret için şeyhinden dua istememeli, sadece hâlini şeyhine arz edip dua ediver, diye ısrar etmemelidir. İnsanların hâllerini ve şanını bilene dek bütün insanlardan uzak durmalıdır. Halk-

56 Mesela Kanunî Sultan Süleyman'a Şeyh İbrahim Gülşenî böyle ders telkin etti. (*Menâkıb-ı Gülşenî*, s.414-416.) Yine Sultan Mehmed Reşat'ın kendisine biat etme isteğini reddeden Şeyh Seyyid Ahmed Hüsameddin-i Dağistanî (ö.1925); ona hilafet makamında adaletle bulunmanın ahalinin zikrinden hayırlı olduğunu söylemiş ve hıfz için padişaha bazı zikirler tavsiye etmişti. (*Sefîne-i Evliyâ*, c.2, s.275-276.)

tan birinde kemâl gördüğünde haset etmemeli, kemali kabul etmelidir.⁵⁷ Sultan III. Murad Şabanîyye erkân ve âdâbına uygun biçimde mürşidi Şeyh Şüca'ya son derece bağlıdır:

“Benüm sa’âdetüm, lutf eyle bana, incinme! Benüm misâlüm şol dîvâneye benzer ki zencîre bağlanmışdur. Hemân ki zencîrden boşana kendüyi pâre pâre eyleyüp helâk eder. Benüm dahi ümîdüm Hakk’dur. Bu yolda cân terkin uranlardananum... Benüm sa’âdetüm, el el üzerindedür, demişsiz. Biz gayrı şeyhi bilmezüz, illâ sizi. ‘Aceblemeniz benüm bu hâlûime benüm sa’âdetüm! Fermân sizündür. Ben dünyâda ol ümîd ile dururam ki bana tecellî-yi zât müyesser ola, diyü. Yohsa çokdan helâkum mukarrerdür. Balık deryâdan çıksa nice ana kıyâs buyurun bizi, benüm sa’âdetüm!” (t.640)

Sultan III. Murad, tasavvufa duyduğu ilgi neticesinde sürekli kitap okumaktaydı. Mektuplarında şeyhi Şüca Dede'ye sık sık okuduğu kitaplardan haber verir. Mesela bir mektubunda Şeyh Şüca'ya, İbnü'l-Arabî'nin *Fusûs'ül-Hikem*'ini birlikte okumayı teklif ediyor (t.1390). Başka mektuplarında da Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye*'si, Attar'ın *Mantuku't-Tayr*'ı, Şeyh İlyas Saruhanî'nin *Menâkıb-ı Şeyh Mecidüddin ve Âdâb-ı Sâlikîn* adlı eserlerinden bahsediyor.

Kitabü'l-Menâmât'ta Sultan III. Murad'ın yazdığı mektuplardan sadece biri Şeyh Şüca'ya aittir. Bu mektup, nur-ı Muhammediyye'nin hakikatini caiz ise kendisine anlatmasını isteyen padişaha cevap niteliğindedir. Şeyh Şüca *“Bu müşkülün hall ü beyanında”* müridi Sultan III. Murad'a şu cevabı verir:

“Benüm sa’âdetlü pâdişâhum, Hazret-i Âdem ve Hazret-i Muhammed ve gayrılar Hakk olmak şol vechledür ki meselâ elüne bir âyine alsan ol vakit üç hâl peydâ olur: Biri âyine ve biri âyine içinde zâhir olan sûret ve biri âyineye bakan kimesne. Pes nefsi-âyine; Hazret-i Muhammed'ün beden ve beşeriyetidir. Ve âyinede zâhir olan sûret, Muhammed'ün rûh-ı pâki ve nûrı olur. Ve âyineye bakan Hakk olur. Bes âyinede zâhir olan vechullah degül midür? Fenâ bulursa âyine fenâ bulur. Âyinede zâhir olan sûret fânî olmaz, yine sâhibiyle bâkîdür. İlâm-ı şerîfde vârid olan kelâmın ma'nâsı budur ki Hakk sende yaradıldı, ya'ni Hakk sende zâhir oldu, demekdür. Bunda halk zuhûr ma'nâsınadır.” (t.1005).

Bu cevabın mevcut tasavvuf terminolojisine aykırı olmadığı ve üslubundan Şeyh Şüca'nın tasavvuf ilmine vâkıf olduğu anlaşılıyor. Ancak, bazı mektuplardan, Şeyh Şüca ve Sultan III. Murad arasında kimi zaman sağlıklı bir şeyh-mürîd ilişkisi olmadığı gözlemlenmiştir. Sadece bir mektubundan bu gizemli şeyhi yeterince tanıyamasak da mektuplardan Şeyh Şüca hakkında bazı ipuçları bulabiliriz. Hakeza, mektuplardan bir mürid olarak Sultan III. Murad'ın ruh halini analiz etmek de

57 MustafaTatçı, *Halvetî Yolunun Adabı: Miyâr-ı Tarikat*, İstanbul: H Yayınları, İstanbul, 2013, s.42-44,71-72.

mümkündür. İkilinin münasebetindeki sıradışlıklara bazı örnekler verelim:

Sultan III. Murad, Şeyh Şüca'nın bir mektupta kendisine “*Kazandığımı sana verecek degülüm!*” demesine karşılık üzülererek “*Siz benim kazancum istesenüz verürdük. Siz sakındüğünüz nedendür? Benüm sa'âdetüm, biz istediğümüze cân verürüz, sizde hakikat yokmuş.*” (t.1127) cevabını veriyor. Başka bir mektupta Sultan III. Murad, kendini cahil, şair olarak gördüğü için istihzaya alan Şeyh Şüca'ya sitem eder ve tasavvufa dair kitapları çoktandır okuduğunu ve şeyh ve mürid nasıl olur, bildiğini hatırlatır (t.1338). Bir diğer mektupta Şeyh Şüca, padişahın yakın çevresindekilerin kendisi hakkında yaptığı dedikodulardan rahatsız olmuş ve padişaha bu konuda dert yanmış olacak ki Sultan III. Murad, onu teselli ediyor ve şeyhine mektuplarını annesine bile göstermeden kendisine ulaştırmasını tavsiye ediyor (t.1123). Bu mektup, Valide Nurbanu Sultan'ın Şeyh Şüca hakkında müspet düşünmediği kanaatini uyandırıyor. Ancak, hakikatte bir şeyhin incinse bile müridine hakkındaki dedikodulardan dert yanması mümkün değildir.

Şabanîlikte diğer birçok tarikat gibi dervişler, biat aldığı andan itibaren hallerini, rüyalarını ve vakıalarını şeyhine anlatmakla yükümlüdür. Şabanîyye'den Karabaş-ı Veli, *Mi'yâr-ı Tarikat* adlı eserinde salikin gördüğü rüyaları şeyhine eksiksiz anlatmasının önemine değinir. Şeyh rüyayı tabir eder veya etmez; salik rüyasının neden yorumlanmadığını edeben sormadığı gibi kalbinde de bu hususta hiçbir fikre yer vermemelidir. Zira şeyhin rüya tabir etmemesinde de hikmet vardır. Rüya salikin uykuda gördükleridir. Vakıa ise istiğrak halinde yani kendinden geçmişken yaşadıklarıdır. İstiğrak zikir ve müşahade sırasında ortaya çıkar. İstiğrak halindeyken derviş kimseyi ve hiçbir şeyi fark etmez, kendi halindedir. Bu halde dervişe tecelli zuhur eder. İstiğrak halinde gördüğü şeyler bu hal geçtikten sonra da müşahadesinden gitmiyor ve devam ediyorsa o vakıa tabire muhtaç değildir. Eğer müşahade ettiği kimse kaybolursa bu vakıa tabire muhtaçtır.⁵⁸ *Kitabü'l-Menâmât*'ta Sultan Murad'ın pek çok rüyasının manasını ısrarla şeyhinin tabir etmesi yönünde yazdığı mektuplar, *Mi'yâr-ı Tarikat*'taki kaidelere aykırıdır. Şeyh Şüca ise müridinden gelen bu mahrem mektupları bazen çevresindekilere yüksek sesle okumuştur. Bu olayı duyan Sultan III. Murad, bir mektubunda şeyhine “*İşitdik ki bizden giden tezkereleri cümleye karşı okurmuşsuz. Benüm sa'âdetüm, niçün böyle edersiz? Hâlimiz cümleye şâyi' olduğın ister misiz? Vallahi, gâyet bî-huzûr olduk.*” (t.1135) diyerek duyduğu rahatsızlığı dile getiriyor. Bir şeyhin müridinin özelini çevresindekilere anlatması mümkün olmadığına göre padişahın iyi niyetini bazen şeyhin su-i istimal ettiği düşünülebilir.

Sultan III. Murad'ın mektuplarında Şabanî tekkelerini ziyaret ettiğine ve diğer Şabanî dervişân ve mürşidânıyla iletişime geçtiğine dair bir bilgi yoktur. Sa-dece bir mektupta Şeyh Şaban-ı Velî fukarasından bir dervişin kendisini ziyarete

58 Tatçı, *Halvetî Yolunun Adabı: Miyâr-ı Tarikat*, s.71-72.

geldiğinden bahsediliyor. Bu dervişe temkinli yaklaşan padişah, şeyhinden onu tanıyıp tanımadığını, manevî derecesini sorar (t.1110). Mektuplarda Şeyh Şaban-ı Velî ve Şabaniyye hakkında da hemen hiç bilgi veya yorum yapılmamıştır. Şu halde, Şeyh Şüca ve Sultan III. Murad'ın arasındaki şeyh mürid ilişkisinin tarikat geleneğinin içinde daha özel, daha seçkin ve kimi zaman geleneğe aykırı seyrettiğini söyleyebiliriz.

VII. Mektuplarda Bahsedilen Bazı Tarihî Olaylar ve Şahıslar:

Sultan III. Murad, mektuplarında sadece gördüğü rüyalardan ve tasavvufi tecrübelerinden bahsetmez. Bu mektuplar içinde devrin siyasi olayları, diğer devletlerle ilişkiler, seferler, ülkedeki sosyal olaylar, paşa, beylerin göreve tayin ve azl bilgileri vb. konularda çok önemli ayrıntılar vardır. Bu açıdan *Kitâbü'l-Menâmât*, tarih bilimi açısından pek çok olaya bakışımızı değiştirecek niteliktedir. *Kitâbü'l-Menâmât*'taki mektuplardan Şeyh Şüca'nın devletin bekası için sadece dua etmekle yetinmediği; azl ve tayin kararlarına, devletin politikalarına bizzat müdahil olduğu anlaşılıyor. Gerçekte onun bu müdahil tavrı müridi Sultan III. Murad'ın sorularına cevap vermekten ve müşkilini çözmekten ibaret olsa da özelde şeyh ve müridini bağlayan bu ilişki, müridin bir padişah olmasından dolayı bütün toplumu ve devlet siyasetini etkiler hâle gelmiştir. Mektuplarda bahsedilen tarihi olaylara şu örnekler verilebilir:

a. Safevîlerle Osmanlıların Mücadelesi: Sultan III.Murad'ın saltanatı müddetince en çok uğraştığı mesele Safevîlerle olan savaş ve çatışmalardı. Hatta bu meselenin uzun sürmesi yüzünden ülkede ekonomik ve askerî sıkıntılar ortaya çıktı ve devletin duraklama sürecine girmesinde etkisi oldu. *Kitâbü'l-Menâmât*'taki mektuplarda Kızılbaş olarak geçen Safevîlerle mücadelede Şeyh Şüca'nın etkisini gösteren örnekler çoktur.

Bazı mektuplarında Safevîleri bertaraf edememenin sıkıntısını sık sık Şeyh Şüca ile paylaşan Sultan III. Murad, (t.1300, t.1327, t.1336, t.1384, t.1461, t.1648) düşmanı yenmek için şeyhinden dua ister (t.1391, t.1503). "*Kızılbaş elçi gönderüp sulh taleb ediyor. Siz nice buyurursuz, sa'âdetüm?*" (t.1312, t.1378, t.1544) şeklindeki bazı mektuplar, padişahın barışa karar verirken de şeyhinin fikrini aldığını gösteriyor. Kimi mektuplarda Sultan III. Murad, kendisi sefere katılmadığı hâlde katılmış gibi Safevîlerle mücadelenin ayrıntılarını Şeyh Şüca'ya aktarırken bu konuda şeyhine gönülden bağlı olmasına rağmen niçin fetih nasip olmadığını sorguluyor (t.1353, t.1828). Birkaç mektupta Van'dan gelen ulağın; Kızılbaş'ın savaşmak üzere yeniden toparlandığını haber verdiğini, Van Kalesi'ne saldırmayı planladıklarını şeyhine bildirdiği bir mektupta yine fetih duası ister (t.1558, t.1739, t.1500). Bir mektupta Kızılbaş'ın Şirvan'ı zaptettiğini (t.1387), Kızılbaş'ın bir köyü yağmaladığı haberini (t.1645); bir diğerinde kendisinin asker ve reaya dinlensin diye doğudaki seferi bir yıl ertelemeyi düşün-

düğünü, Kızılbaş'ın ise işgal ettiği yerlerden çekildiğini haber verip 6 ay mühlet istediği ve İstanbul'a elçi göndereceğini şeyhine bildiren Sultan III. Murad bunun bir hile olduğundan şüphelenir ve şeyhinin fikrini sorar (t.1382).

Acem diyarının fethedileceğini söyleyen Şeyh Şuca'ya padişah, bir mektubunda sadece Safevîlerin işgal ettiği bölgelerin yeniden ele geçirilmesi ve Acem diyarının toptan fethedilememesi nedeniyle duyduğu hayal kırıklığını anlatan Sultan III. Murad, şeyhine bu hususta duyarsız kaldığı için sitem ediyor (t.1853). Bir mektupta Mustafa Paşa ve Sinan Paşa'ya Safevî devletine Kürt beyleriyle birlikte iki taraftan saldırı emrini verdiğini söyleyen Sultan III. Murad, yine şeyhinden fetih duası ister (t.1546). Bir seferinde görülen bir rüyayı yeniçerinin Tebriz'i fethedeceğine yoran Sultan III. Murad Şeyh Şuca'dan bunu tabir etmesini ister (t.1516). Sultan III. Murad'ın Safevîlere karşı uygulanan siyasette Şeyh Şuca'yı dikkate alması ve İran seferlerinde mutlak fethin elde edilemeyip uzun bir savaş sürecine Osmanlı devleti'nin sürüklenmesi İstanbul halkı içinde huzursuzluğa (t.1770) ve dedikodulara yol açmış olacak ki Şeyh Şuca'ya yazdığı bir mektupta duygularını şöyle dile getiriyor: "...Ba 'dehu Allahu Te 'âlâ şol Kızılbaş elinden bolay ki bizi halâs edeydi; cemî' 'âlemün dilinden siz ve biz kurtulur idük. sa 'â-detüm." (t.1826).

b. Avrupa Ülkeleriyle Mücadeleler: Sultan III. Murad devrinde Fas ve Tunus'ta Osmanlılar, İspanyol ve Portekizlilerle nüfuz mücadelesi içine girmişti. Vatikan, Fransa ve İspanya kuvvetleri 1578'de Osmanlı-Fas güçleri karşısında yenildiğinde ise Osmanlılar, Kuzey Afrika'ya hükmetti. Sultan III. Murad'ın mektuplarına Kuzey Afrika toprakları için birleşik haçlı donanmasıyla yapılan mücadele yansımıştır. Padişah, bir mektubunda şeyhine Fas ve Tunus'un işgal edildiğini Fas üzerine bir İspanyol donanmasının gönderilmesinin muhtemel olduğunu, bu nedenle Müslümanları korumak için bölgeye asker sevkedeceğini söylerken (t.1262); başka bir mektupta Akdenizde toplanan birleşik haçlı donanmasını şeyhine haber veriyor (t.1322).

Batıda Habsburglarla yapılan "On beş yıl savaşları", Avrupalılar lehine gelişirken bu savaş dönemi Osmanlı Devleti'ni sosyal, ekonomik ve askerî açıdan derinden sarstı. III. Murad Avusturya'ya karşı savaş kararı aldıktan sonra; Sinan Paşa idaresindeki Osmanlı ordusu ilk anda bazı başarılar kazandıysa da Erdel, Eflak ve Boğdan Osmanlılar aleyhindeki kutsal ittifaka katıldı. Sultan III. Murad vefat ettiği sıralarda Eflak ordusu Silistre'ye kadar uzandı.

Sultan III. Murad'ın mektuplarında Avrupa'da gelişen bu olaylardan da bahsedilir. Bir mektubunda Şeyh Şuca'ya, Polonya ordusunun birlik olup Osmanlıya karşı hareketinden "*Leh kâfiri cem 'iyyet etmişdür; derler. Siz nice işidürsüz? Hayr du 'âdan ehl-i İslâm'ı unutmayasız. Rûhum, bolay ki kâfir târumâr ola!*" (t.1854) şeklinde bahseden padişah, başka bir mektupta Bosna ve civarında toplanan Hı-

ristiyanlardan “*Rûm ilinde Bosna serhaddinde 40.000 kâfir cem’ olmuş, derler. Bir yaka Kızılbaş ve bir yaka kâfir.*” (t.1682) diye dert yanıyor.

c. İstanbul’da Bir Celâlî İsyanı Endişesi: XVI. yüzyıl başlarında devlete isyan eden Bozoklu Şeyh Celâl’e nispet edilen Celâlî isyanları başlangıçta, Anadolu’da Osmanlı idaresinden memnun olmayanların ve Şîî Türkmenlerin Safevîler’in de tahrikiyle devlete baş kaldırmaları şeklinde ortaya çıktı; XVI. yüzyıldan sonra, büyük bir mesele halini alarak değişik bir mahiyet kazanmıştır. Sultan III. Murad devrinde devletin iktisadî bunalımı, artan enflasyon ve yolsuzluklar halkı olumsuz etkilemişti. Reâyânın bir kısmının ziraatı terk etmesi, yasak olmasına rağmen halkın ihtiyacından önce Avrupalı tüccarlara hububat satılması kıtlık tehlikesini de beraberinde getirdi. Bir taraftan idarecilerin zulmüne, diğer taraftan eşkıya saldırılarına göğüs germek zorunda kalan ahalinin çoğu Özellikle 1596’dan sonra memleketini terkederek (celâyi vatan) İstanbul’a, hatta Rumeli’ye kaçıyor veya eşkıya (Celâlî) gruplarına katılıyordu. III. Murad devrinde artan medreseli (suhte) isyanları ve Osmanlı-Avusturya savaşının uzaması eşkıyalığı yaygınlaştırdı ve bu olumsuzluklara isyan eden bütün gruplara Celâlî denmeye başlandı. III. Murad devrinden sonra da Celâlî İsyanları devleti derinden sarsmaya devam etti. Mesela, Celâlî lideri Deli Hasan, Kütahya’yı işgal edip Afyonkarahisar’a yürüdü. Devlet zorda kaldığı için mesele ancak Deli Hasan’ı Bosna beylerbeyiliğine tayin etmekle çözüldü (1603). Celâlî isyanları ancak birkaç asır sonra çözülebilmiştir.

Sultan III.Murad’ın mektuplarına Anadolu’da cereyan eden Celâlî isyanlarının endişesi yansımıştır. Bir mektupta Sultan III.Murad İstanbul’da çevresine 20.000 kişi toplayan birinin İstanbul’da bir isyan çıkaracağı korkusunu Şeyh Şüca’ya şöyle anlatır:

“*Benüm sa ‘âdetüm, İslâmbol’da bir emîr peydâ olmuş. Kâsîmpâşâ’da 10.000 ve Yedikule’de 10.000 mürîdi var imiş. Bir Celâlî (İsyânı) olmasun, derler. Nice kimesnedür, siz bilür misiz ve işitdünüz mi? Vâkı’a mıdur? Ba’zı işâretler eder imiş. Hele korkmalıdır, derler; Def’i lâzımdur, derler. Hele siz bilürsüz.*” (t.1856).

d. III. Murad Han’ın Culûsundan Evvel 5 Şehzadenin Katli: III. Murad Han culûsuna üç gün kala gördüğü tuhaf bir rüyayı Şeyh Şüca’ya şöyle anlatır: “*...yüksek nerdübânda oturmuşuz. Gelüp derler ki “Pâdişâhlık mübârek ola! Andan sonra hünkârın oğulların getirüp karşımıza oturdurlar. Bir kimesne gelüp -ya’ni vezîr-i a’zam imiş- gelüp elimiz öper. Andan sonra oğlancıkları bir bir boğar, helâk eder, benim sa ‘âdetüm.”*” (t.739).

Rüyadaki hadise padişah tahta geçmeden bir gece önce Fatih Kanunnamesi’ne göre III. Murad Han’ın kardeşi 5 küçük şehzadenin boğdurulmasıdır. Şehzadelerin cenazeleri Sultan II. Selim’in cenazesıyla birlikte 22 Aralık 1574’te devlet töreniyle defnedildi. Cenaze merasimi dönemin tarih kaynaklarında detay-

larıyla anlatılır.⁵⁹ Bu hadiseden üç gün evvel III. Murad Han'ın gördüğü rüyada; şehzadeleri veziriazamın (Sokollu Mehmed Paşa) boğarak öldürmesi, padişahın şehzade katline gönülden razı olmadığı ve yansıtma psikolojisiyle gerçekleşecek bu olaya müsebbib aradığı şeklinde yorumlanabilir. Nitekim III. Murad Han, bu hadiseden sonra kolay kolay kimsenin katline ferman vermemiştir. Kaynaklarda merhametli ve kan dökmekten çekindiği anlatılan⁶⁰ III. Murad Han, başka bir mektubunda şeyhi Şuca Dede'ye doğacak şehzadeleriyle birlikte katledilir korkusuyla artık yanında cariyeye tutmadığını söyler ve kimsenin kanına girmek istemediğini anlatır (t.1356).

e. Kurban Bayramı Hilali: Başka bir mektupta, Sultan III. Murad kurban bayramı hilalinin görünüp görünmemesi hakkında bir kadı ile düştüğü ihtilafı Şeyh Şuca'ya şöyle anlatır: “*Benüm sa'âdetüm! Bayrâmınız mübârek ola! Kadı bugün bayrâm etdürmek istemedi; ay görünmedi, deyü. Ammâ bize bir iki kişi ay gördük, dediler. Biz dahi bayrâm etdürdük. Hem ilhâm gelmiş idi ki “Yarın bayrâmdur.” ‘Acabâ günâha girdük mi? Şer’e muhâlif gibi oldu, yavuz kasâvet çekdük*” (t.728).

1000/1592 tarihinde vuku bulan hadisede takvimler kurban bayramının birinci gününün salı olduğunda ittifak etmişken 8 Zilhicce'de Üsküdar Kadısı Mevlana Abdürrahim Efendi “*Benüm katumda gurre-yi zilhicce bazar-ertesinden sabit oldu, bazar günü akşam hilal-i zilhicceyi ben kendüm gördüm.*” diye şahadet eyleyince Sultan III. Murad, “Çarşamba günü arefe olacağı gün bayram olsun!” emrini verdi. Padişah bu kararı verse de mektubundan şeraite mugayir davranmak endişesiyle içinin rahat etmediği anlaşılıyor. Bu karışıklıkta halk kabir ziyareti yapamayıp kurbanlarının kesimini de ikinci güne ertelemek zorunda kalmıştır.⁶¹

f. Batıl İnanışlara İlginin Artması: Sultan III. Murad devrinin en büyük olumsuzluklarından biri de yaşanan ekonomik ve siyasî sıkıntılar yanında; halkın canına tak eden veba salgınları, yangınlar, kıtlıklar, yolsuzluklar nedeniyle toplumda baş gösteren kıyamet beklentisi yanında⁶² uğursuzluk, büyü ve geleceğe dönük kehanetlere halkın ve padişahın rağbet etmesidir. Bu rağbet dönemin tarih kitaplarından Tarih-i Selanikî'ye de yansımıştı. Şöyle ki Tarih-i Selanikî'de 1597'de Ahmed adında bir meczubun devlet erkani ve ulemanın yakışsız işlerle şeriatı hafife alması, halkın da ahlaksızlık ve harama meyli sebebiyle kendisine yakında Sultan Mehmed'in tahta geçeceğini haber verdiğini ve dinleyenleri ağlattığını söyler.⁶³ Ayrıca, bu dönemde Cafer Sadık'a atfedilen *Cezilül-Kavaid*

59 Selanikî, *a.g.e.*, s.100-102; *Kühü'l Ahbar*, v.251b.

60 Kütükoğlu, “III.Murad”, s.175.

61 Selanikî, *a.g.e.*, s.286.

62 Fleischer, *a.g.e.*, s.138-139, 142.

63 *a.g.e.* s.417.

ve *Cezili'l-Fevâ'id* adlı fal kitabının, *Şerh-i Fâl-nâme-i Ca'ferü's-Sadık*⁶⁴ adıyla bizzat Sultan III. Murad'ın isteği üzerine Türkçe'ye çevrilmesi; padişahın bu konulara duyduğu ilginin bir göstergesidir. Sultan III. Murad'ın mektuplarında da bu konulara dair pek çok örnek bulunmaktadır:

Şeyhine bir gün "*Cifr 'ilminden haber verdiler, yürecigüm yakdılar!*" (t.1021) diye dert yanan Sultan III. Murad bir mektubunda kendisine büyü yapıldığını duymuş ve bu haberlere itibar etmeyip akli önemsedğini söylese de şeyhine bu konudaki endişelerini şöyle aktarmıştır:

"*Benüm rûhum, ba'zı kimesne çekerler, bize derler ki "Senün hakkında sihir ve mekre ve esmâya meşgûllerdür." Bu husûsa nice buyurursuz? Resûl 'aleyhi's-selâma dahi sihir etmişlerdür. Neyle def' olunmak kâbildür rûhum? 'Akla vehme uymaya dersiz. Bizüm tevekkülümüz kavîdür. Fe'em mâ be-her-hâl 'akıldur, îbâ eder rûhum."* (t.1857).

Padişahın bu konulara ilgisi duyulmuş olacak ki zaman zaman uzak illerden bazı kişiler gaybe dair bazı haberler vermek maksadıyla -belki çıkar sağlamak için- saraya gelmekteydi. Bazen cariyeler gördükleri rüyaları padişaha anlatırlar (t.1576, t.1718); bazen de padişaha rüyada bir ses on yıl ömrünün kaldığını söyler (t.1785). Bir seferinde bir meczub gelip ülkedeki o sırada yaşanan aşırı soğuklara kötü ruhların sebep olduğunu söylemiş ve bazı garip kelimeler diyerek boynuna bir şal geçirip "*Bir 'alâmet zâhir olur, sakınun!*" diye bağırmış. Bu olaydan çok etkilenen Sultan III. Murad, mektubunda şeyhine o meczubu tanıyıp tanımadığını sorup dua istiyor (t.1138). Yine birisi gelip bir şeyhin "*Sultân Murâd'un Süleymân adlı bir oğlu oldukda İstanbul'ı kâfir ala!*" diye kehanette bulunduğunu bildirmiş. Bu kötü haberden çok etkilenen Sultan III. Murad, "*Âh, bir yol bilsem başum alup çıkup gitsem kimesne beni aramasa! 'Âlemün kahrı ve şerîrlikten halâs olup huzûrumda olsam.*" diye Şeyh Şüca'dan destek ve dua istiyor (t.1210). Yine bir gün birisi, bir vezire Galata ve İstanbul'da 200.000 kâfirin gizli ittifâkla sözleştiğini ve ilk fırsatta İstanbul'u ele geçireceklerini söyler. Bu haber padişahı çok telaşlandırır (t.1847).

Manisa'dayken Bozdağ Yaylası'nda bir defa vebaya yakalanan ve bunu hafif atlatan III. Murad Han (t.1015), bir seferinde de Ayasofya'da yayılan vebadan etkilenmemek için dışarı çıkmadığını anlattığı şeyhinden cirit oynamak için izin ister ve belanın sebebinin sorar (t.1728). Bir mektubu da şöyledir:

"*Benüm ser-tâcum, buyurmuş idiniz ki 'Du'â eylen; bolay ki Hazret-i Hakk tâ'ün âfetin müslimânlardan ber-taraf ede!' Bu hakîrûn vâkı'asında buyurdu ki "Sen dünyâ pâdişâhısın. Birin öldürüp birin halâs edersin. İmdi ben Vâcibü'l-vücûd'em diledüğüm halâs ederem ve diledüğüm katl ederem. İşimün aslı vardır.*

64 Bu eser Milli Ktp. 06 Mil Yz A 2837/2 arşiv numarasıyla hâlen kayıtlıdır.

Her şeyi yerinde ederem. Ecelsiz kimesne vefât etmez.” (t.20).

Sultan III. Murad, mektuplarında ülkede yaşanan kıtlık, sel (t.1152, t.1433) için Şeyh Şüca'dan dua isterken kimi zaman susuzluğun sebebi “*Acaba bizüm günahkârlığımızdan mıdır ki Hazret-i Hakk yağmur vermez?*” diye hayıflanır (t.647); kimi zaman da ay tutulmasının bir işaret olup olmadığını şeyhine sorar; ama bir yandan vesveseden kurtulmak için dua eder (t.1720-1721).

g. Manisa'dan Avarız Vergisinin Kaldırılması: Osmanlılar'da vergilendirme sistemine göre avarız vergisi, halkın hane sayımında vergi verebilecek nüfusun tespitiyle elde edilirdi. Avâriz vergisi fevkalâde vergilerdendi ve genellikle savaş zamanlarında ihtiyaç duyulduğu takdirde toplanırdı. Fakat ardarda yapılan savaşlar bu vergiyi de normal vergiler haline getirmiştir. Avâriz nakit olarak alınır, nüzül ve sürsat ise buğday, un, yağ şeklinde aynî olarak tahsil edilirdi.⁶⁵ XVI. yüzyılda, Sadrazam Lütfî Paşa, “*Asafnâme*” adlı eserinde avarızın, 4-5 yılda bir, nakit olarak alınan bir vergi olduğunu yazmıştır. Başlangıçta ev başına 20 akçe olana avarız vergisi, daha sonra 40-300 akçeye kadar çıkmıştı. Avarız defterleri, vilayetlerdeki kadılara yollanır, devleti temsil eden paşalar ile toplanırdı.⁶⁶

Sultan III. Murad, birkaç defa Manisa halkından alınan avarız vergisini Şeyh Şüca'nın ricası üzerine almamıştır (t.1054, t.1113, t.1480, t.1523). Bir mektupta ise hazine sıkıntısı yaşandığı için Manisa avarızının o yıl tümünden kaldırılmayacağına anlatan Sultan III. Murad, yine de Şeyh Şüca'yı kıramıyor ve kimlerden vergi muafiyeti isteniyorsa onları bir mektupla kendisine bildirmesini şeyhinden istiyor:

“Benüm sa'âdetüm, “Mağnisa 'avârizın bu yıl afv eylen!” deyü buyurmuşsınız. Benüm sa'âdetüm, ma'lûm-ı şerifnüzdür; beytü'l-mâlün şimdi müzâyakası vardır. Cümle afv olunacak bir dahi degül mi? Fe'emmâ hâtır-ı şerifnüz için birkaç kurâyı tezkere eylen; bu yıl anlardan alınmasın. Bâkîsiz, a'lamsız; beytü'l-mâle dahi lâzım idüğü 'ilm-i şerifünüz muhîtdür; sa'âdetüm.” (t.1054)

h. Süveyş Kanalı'nın Açılması Meselesi: Eskiden Kahire'deki hac konaklarından biri olan Süveyş, zamanla ticarî ve askerî bakımdan önem kazandı. Asya ve Afrika'dan gemilerle gelen mallar Süveyş Limanı'na iniyor, oradan kara yoluyla Akdeniz'deki Dimyat, Reşîd ve İskenderiye limanlarına aktarılıyor, buradan Avrupa'ya veya Suriye'ye gönderiliyordu.

Portekizlilerin Hint Deniz yolunu bulması eski ticaret yollarının ve Akdeniz limanlarının önem kaybetmesine neden olmuştu. Osmanlılar Süveyş tersanesini genişletti ve 1560'ta Osmanlılar sancak haline getirilen Süveyş'te inşa ettikle-

65 Halil Sahillioğlu, “Avarız”, DİA, c.4, İstanbul, 1991, s.108-109.

66 Pakalın, Mehmet Zeki Pakalın, “Avarız”, *Osmanlı Tarih Deyimleri&Terimleri Sözlüğü*, MEB, İstanbul, 1983, c.1, s.112-114.

ri gemilerle Kızıldeniz'e çıkma imkânı buldular. Ancak Sokullu Mehmed Paşa, Süveyş'te hazırlanan donanmanın -arada bir kanal bulunmadığı için- Akdeniz donanmasından yardım alınmaması ve deniz aşırı seferlere yeterli gelmemesi yüzünden Süveyş Kanalı'nın açılmasını gündeme getirdi. Ticareti yeniden canlandırmak ve Portekizliler'e ve korsanlara karşı bölgenin deniz güvenliğini sağlamak amacıyla II. Selim Mısır beylerbeyine gönderdiği 12 Receb 975 (13 Ocak 1568) tarihli bir fermanla Süveyş Kanalı'nın açılmasını istedi.⁶⁷

Sultan III. Murat zamanında, Sokullu Mehmet Paşa Süveyş Kanalı projesini yeniden gündeme getirdi. Uzunçarşılı, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla ilgili fermandan sonra projenin neden sonuçsuz kaldığını sorgulayarak bu konuda elimizde bilgi olmadığını belirtiyor.⁶⁸ Süveyş Kanalı hakkında *Kitâbü'l-Menâmât*'da yeni bir bilgiye rastlıyoruz. Sultan III. Murad, Şeyh Şuca'ya yazdığı bir mektupta “*Ba ‘dehu ol Suveys ahvâlin buyurmuş idüniz. Benüm sa ‘âdetüm, lutf edüp mufasalca bir tezkerecük eyidüp irsâl edesiz tâ kim def’ edevüz, sa ‘âdetüm.*” (t.1020) diye Süveyş Kanalı'nın durumu hakkında şeyhin fikrini soruyor. Mektuptan projenin iptali yönünde şeyhin padişahı etkilediği anlaşılıyor. Şeyh Şuca'nın Süveyş Kanalı'nın açılmasına niçin karşı çıktığını bilemiyoruz. Ancak, Sokollu Mhmed Paşa'nın itibar kazanmaması için çalışan ittifakın içinde Şeyh Şuca'nın da olması muhtemeldir. Nitekim 1869 yılına kadar Süveyş Kanalı açılmadı; açılışsa, Osmanlılar ticarî ve siyasî anlamda hasım devletlere karşı ciddi bir zafer kazanacaktı.

1. Takiyüddîn'nin Rasathanesi'nin Kaldırılması: Bir mektubunda devrin gökbilimcisi Takiyüddin Efendi'nin nasıl biri olduğuna dair Şeyh Şuca'nın kanaatini soran Sultan III. Murad Şeyh Şuca'ya “*Ve benüm rûhum, şol rasadı kaldurmak isterüz; siz ne buyurursız, rûhum?*” (t.1837) diye fikrini sormaktadır.

Mektupta padişahın kaldırmak istediği rasathanenin İslam medeniyetinin son büyük rasathanesi kabul edildiği ve Takiyüddin er-Râsîd'in Sultan III. Murad ve Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın desteğiyle 982/1572'te inşaatına başlanıp iki yılda tamamlandığı bilinmektedir. 985/1577 yılı Kasım ayında İstanbul semalarında bir kuyruklu yıldız görüldü. Takiyüddîn, kuyruklu yıldızı İranlılara karşı Osmanlı kuvvetlerinin zaferin müjdecisi olarak görüyordu. Ancak, 1578'de ortalığı kasıp kavuran bir veba salgınının rasathane yüzünden çıktığı fikri yayıldı. Toplumun bazı kesimlerinin gösterdiği tepkiyle beraber, Şeyhülislam Ahmed Şemseddin Efendi, padişaha sunduğu raporda gökyüzünde gözlem yapmanın türlü felaketlere yol açacağını bildirdi. Bunun üzerine hatt-ı hümayunla rasathane yıktırıldı (988/1580). Çağdaş kaynaklar bu olayın Takiyüddin'i destekleyen devlet adamlarının rakiplerinin siyasî oyunları sebebiyle meydana geldiğini ifade eder. Bazı bilim adamları bu rasathanenin Avrupa'nın en büyük gözlemcisi Tycho

67 Mustafa L. Bilge “Süveyş Kanalı”, DİA, c.38, İstanbul, 2010, s.186-187.

68 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK, c.3/1, Ankara, 1988, s.31-32.

Brahe'ye ilham verdiği kanaatindedir.⁶⁹ Sultan III. Murad'ın tesir altında kaldığı ve uğursuzluğa inandığına dair bu mektubun şahitliği bir yana mektup padişahın Şeyh Şuca'ya her hususta fikir danıştığını göstermesi bakımından önemlidir.

Bu hadisenin başka bir boyutu da Sultan III.Murad'ın mektuplarına yansımıştır. Bir mektupta Takiyüddin'in Cüce Nasuh ile aşına olması münasebetiyle padişahın gözünden düştüğüne dair işaret vardır (t.1734). Cüce Nasuh, padişahın nedimliğine kadar yükselmişken vezirlere bile türlü hakaretler etmesi, halkı haraca kesmesi sebebiyle 1574'te saraydan sürülmüş ve mallarına el konulmuştu.⁷⁰ Mektuba göre Sultan III. Murad, tam da rasathanenin inşaatına başladığı sıralarda Takiyüddin hakkında olumsuz şeyler duymuş olmalı. Sonuç itibarıyla, Takiyüddin aleyhinde yapılan kulis faaliyetinin padişahı etkilediği anlaşılıyor.

j. Nurbanu Sultan ve II. Selim Han'ın Zühdü: Başka bir mektupta rüyasında gördüğü validesi Nurbanu Sultan III. Murad Han'a "Oğlum, ikinci vakti girdi mi? Öğle namazını kılmadım da!" (t.3) der. Bu ifade Valide Sultan'ın namazına ne denli düşkün olduğunu gösteriyor. Yine başka bir mektupta III.Murad Han, şeyhi Şuca Dede'ye merhum pederi Sultan II.Selim'in bir menkıbesinin eline geçtiğini anlatır: "*Merhûm ceddümüz Sultân Selîm Hân'un menâkıbı elimize girdi. Ne 'aceb Hazret-i Hakk katında mertebesi var imiş ve 'aceb tasarrufu var imiş. Hemân dünyâda biz nesneye mâlik omaduk. Bize hayf oldu, sa'âdetüm.*" (t.1025).

Babasının zahiren ve batınen tasarruf sahibi bir veli olduğundan bahsettiği başka bir mektubunda ise yine kendisinin o mertebeye ulaşamayacağı endişesiyle hayıflanır (t.750). Bu mektuplardan Sultan III. Murad'ın tasavvuf tecrübesinin bir aile geleneği olduğu düşünülebilir. Kaynaklarda içki ve kadın düşkünü gösterilen II. Selim Han ve gayrı-müslim tabiatının değişmediği düşünülen Nurbanu Sultan, bu mektuplara göre yaygın kanaatin aksine dindar yönleriyle karşımıza çıkıyor.

k. Raziye Hatun (ö.1003/Mayıs1597) ve Bekir Ağa: (?) Sultan III. Murad'ın mektuplarından, hizmetindeki Raziye Hatun ve Bekir Ağa ile oldukça samimi olduğu anlaşılıyor. Bekir Ağa'nın kimliği hakkında bilgimiz yoksa da Raziye Aşçe Hatun,⁷¹ Sultan III. Murad'ın hayatında şehzadelikten itibaren önemli bir rolü olan nüfuzlu bir padişah musahibesiydi. Manisa'da padişahla şeyhin tanışmasına vesile olmuştur. Raziye Hatun, dönemin tarih kaynaklarında da kimi zaman birinin bir göreve atanması için şefaathçi olmuş,⁷² kimi zaman da kendi ailesinin yüksek mevkilere gelmesinde rol oynamıştır. Raziye Hatun'un damadı Muhyiddin

69 Atâî, *a.g.e.*, c.1, s.375; Salim Akyüz, "Rasathane", DİA, c.34, İstanbul, 2007, s.457-458; Yavuz Unat, "Takiyüddin ve İstanbul Gözlemevi (Rasathanesi)", *Türkler Ansiklopedisi*, c.11, s.277-288.

70 Selanikî, *a.g.e.*, s.353.

71 *Sicill-i Osmanî*, c.2, s.395.

72 Selanikî, *a.g.e.*, c.II, s.562.

Efendi'nin Sultan III. Murad zamanında (999/1590) İstanbul kadılığına, sonra Sultan III. Mehmed zamanında Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine tayin olması,⁷³ oğlu Mustafa Paşa'nın Erzurum beylerbeyi atanması⁷⁴ ve ama bir oğlunun Mısır emirlerinden biri olması, bu hanımın nüfuzunun ölümüne kadar devam ettiğini gösteriyor. Nitekim haremın sırlarına mahrem, emektar Raziye Hatun'un vefatında devlet erkânı, vezirler, ulemanın hazır bulundu. Cenaze töreninden sonra vasiyeti üzere Beşiktaş'taki evleri yakınında defnedildikten sonra ulema ve meşayih birkaç zaman kabri başında dua etti.⁷⁵ Raziye Hatun bugün tamir ettirdiği Arap Camii bitişiğindeki türbede kızıyla medfûnedir.⁷⁶

Mektuplarda padişahın kendisine harçlık (t.1165), hediye hokka (t.1041) gönderdiği bilinen Raziye Hatun, Şeyh Şüca aracılığıyla oğlunun hocası için bir makam talebinde bulunmuştur. Sultan III. Murad, Raziye Hatun'un bu ricasının yerine getirileceğini belirtiyor (t.1267). Mektuplardan birkaçında Bekir Ağa'ya bir seferinde Kanunî Sultan Süleyman zevâidinden⁷⁷ 10 akçe (t.1164); yine Selâtin zevâidinden bir miktar gelir verilmesi (t.1134) için Sultan III. Murad vezirlere emir verdiğini belirtiyor. Sultan III. Murad'ın bir mektubundan Raziye Kadın ve Bekir Ağa'nın evli olduğu anlaşılıyor. Ancak Bekir Ağa onu boşamak isteyince padişah buna itiraz ediyor ve eşlerin iyi günde olduğu gibi kötü günde de birbirine destek olması gerektiğini söylüyor:

“Benüm sa'âdetüm, Bekir Ağa, Râziyye Kadın'ı birağup gitmek istermiş. Bizüm için diyesiz 'Safâ zamânında hoş idi. Başa hâl geldiyse burağup gitmek lâyük mudur?' Vallahi, rızâm yokdur; birağup gitmesün. Vallahi hayr olmaz, diyesiz.” (t.1137)

Mektuplarda Raziye Hatun ile Bekir Ağa hakkında başka bilgi verilmemiştir. Ama Raziye Hatun'un vefatından evvel Kazasker Yahya Efendi ile evli olması⁷⁸ Bekir Ağa'dan boşandığı kanaatini pekiştiriyor.

I. Ayasofya vaizi Hacı Mehmed Çelebi: (ö.1596) Bir mektubunda III. Murad Han, şeyhi Şuca Dede'ye Ayasofya vaizi Muhammed Çelebi'nin vaazıyla kendisini çok etkilediğini anlatıyor. Vaiz padişaha sohbet sırasında padişahlığı terk etmesini tavsiye etmiştir (t.1445). Mektupta bahsedilen vaiz Süleymaniye Camii hatibi ve Ayasofya Camii İmamı Amasyalı Hacı Mehmed Çelebi olmalıdır.⁷⁹ Sultan III. Murad'ın bu tavsiyeden çok etkilenmesinin sebebi kendisinin de

73 a.g.e., s.237, 502.

74 a.g.e., s.587.

75 Selaniki, a.g.e., s.695

76 *Sicill-i Osmanî*, c.2, s.395.

77 Zevâid: Hizmet karşılığı olmaksızın, meccanen verilen para. (Pakalın, a.g.e., c.3, s.656.)

78 Selanikî, a.g.e., s.695.

79 a.g.e., s.595.

sık sık saltanatı terk etmek istemesindedir. Terk-i saltanat ile başını alıp gitmek ve sıradan bir derviş gibi yaşamak arzusunu mektuplarında dile getirirse de Şeyh Şüca, ona bu nedenle kızıp karşı çıkmıştır. Bu mektup padişahın herkesi dinlediği ve kaynaklarda anlatıldığı üzere kendisini insanların etkilemelerine müsaade ettiği fikrini doğruluyor.

Sonuç:

a. Sultan III. Murad, mektuplarından anlaşıldığı üzere Şabanîlik tarikatından seyr ü sulûk görmüş, icazet almış; hatta sınırlı da olsa mürşidlik yapmıştır.

b. Devrindeki yolsuzluk, rüşvet, idarî acziyet gibi hususlarda Sultan III. Murad'a yöneltilen suçlamalara dair, meselenin iç yüzü ve padişahın iç dünyası hakkında *Kitâbü'l-Menâmât*'taki mektuplardan fikir edinmek mümkündür. Buna göre, değme dervişlere taş çıkarıncasına zühd ve ibadete düşkün ve vahdet-i vücud neşesine mensup olan Sultan III. Murad; saltanatındaki karmaşık siyasî ve idari işlerine itibar etmemiştir. O, daha ziyade kendi iç dünyasıyla ve en çok da tasavvuf düşüncesiyle meşguldü. Bu nedenle sıradan bir derviş gibi şeyhinin sözünden çıkmamıştır.

c. Sultan III. Murad'ı ilhamları ve rüyalarına bakarak kendini kerâmet sahibi kutsanmış veli, kutbu'l-aktâb, mehdi, hatta Hz. Peygamber'den üstün görüyor diye itham etmek son derece yanlıştır. Öncelikle tasavvuf ilmine göre bu ilhamların doğru anlamlandırılması gerekir. Tasavvuf kaynaklarını dikkate aldığımızda seyr ü sulûkta bir derviş hem vehbî (Hakk tarafından ihsan edilen) hem de kesbî (kulun çalışıp çabalamasıyla kazanılan) lütuflara mazhar olabilir. Kesbî olanı bırakıp vehbî tecellilerle aldanan dervişlerin sülûku tehlikeye girer ve dervişin felaketi olur. Sultan III. Murad işte bu tehlikenin farkındadır ve kendisine gelen tecellî ve nidâların nefsinin oyunu olduğu konusunda ciddi şüpheleri vardır (Bkz. *Kitâbü'l-Menâmât*: t.427, t.593, t.753, t.1539, t.1065, t.1121). Konu hakkında mürşidi Şüca Dede'nin kendisini aydınlatmasını isteyen Sultan III. Murad, eğer kendini kutbu'l-aktâb veya keramet sahibi bir kimse olarak kabul etseydi, mektuplarında mutlaka buna vurgu yapar ve kendini methederdi. Aksine devrin sultanı kendini oldukça naif ve âciz bir derviş olarak addetmiştir. Mektuplarında III. Murad'ın kendini kerâmet sahibi kutsanmış veli, kutbu'l-aktâb hatta mehdi olarak kabul ettiğine dair bir ifadesi yokken Padişahın bu ilahi nida ve ilhamlara kayıtsız bir biçimde inandığını ve ona göre tavır takındığını söylemek haksızlık olacaktır.

d. Fatih Sultan Mehmet'in ısrarla biat etme isteğini Akşemseddin'in neden geri çevirdiği hep merak konusudur. Bunun cevabını Sultan III. Murad ve Şeyh Şüca'nın mürid-mürşid ilişkisinde bulabiliriz. Padişahlar, ister istemez siyasete, devlet yönetimine her anlamda hâkim olmak zorunda olduğu için bir padişahın sıradan bir derviş gibi seyr ü suluk görmesi çok zordur. Bu yüzden şeyhler, derviş olmak isteyen padişahlara fetih veya kaza, beladan muhafaza için bazı özel zikir

ve dualar vermişlerse de padişahlara tarikat âdâbına uygun seyr ü sulûk terbiyesi vermekten kaçınmışlardır. Sonuç olarak Sultan III. Murad ise tarikat âdâbının gerektirdiği gibi davranmış; iyi niyetli bir derviş olarak siyasî, idarî hemen her hususu şeyhine danışmıştır. Kendi iç dünyası açısından bu tavrı makul görülebilirken ve hayat tarzı tarikat âdâbına uygunken, cihan padişahı olması hasebiyle bu özel ve mahrem ilişki devlet yönetimindeki dengeleri bozmuş ve padişahın siyasî otoritesi zayıflamıştır.

Kaynakça:

Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah, İstanbul, 1991.

Abdürrezzak Kaşanî, *Tasavvuf Sözlüğü*, İz, İstanbul, 2004.

Akkuş, Mehmet, “Hüsameddin Uşşakî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c.18, İstanbul, 1998, s. 515.

Akyüz, Salim, “Rasathane”, *DİA*, İstanbul, 2007, c.34, İstanbul, 2007, s.457-458.

Altınay, A.Refik, *Osmanlı'da Hoca Nüfuzu*. çev. Güven Akçağ, Toplumsal Dönüşüm, İstanbul, 1997.

Atalay, Adil Ali, *Seyyid Nizamoğlu*, Can, İstanbul, 1976.

Atalay, Münir, *Osmanlı Devletinde Surre-yi Humayun ve Surre Alayları*, Diyanet Yayınlar, Ankara, 1991.

Ayvansarayî Hüseyin Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmî*, haz. A.Nezih Galitekin, İşaret, 2001.

----- *Vefâyât-ı Ayvansarâyî*, haz. Ramazan Ekinci, Buhara, İstanbul, 2013.

Beyanî, Mustafa b. Carullah, *Tezkiretü'ş-Şuara*. haz. İbrahim Kutluk, TTK, Ankara, 1997.

Çerçi, Fâris, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbar'ında II.Selim, III.Murat ve III.Mehmet Devirleri-III*, Erciyes Üniv., Kayseri, 2000.

----- “Nasîhatü's-Selâtin'e Göre III. Murad'ın Yönetim Anlayışı ve Mustafa Âlî'nin Bu Konudaki Bazı Görüşleri”. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, cilt/sayı: 10/2, 2008, s.1-40.

Emecen, Feridun M., *XVI. Asırda Manisa Kazası*, TTK, Ankara, 1989.

----- *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş, İstanbul, 2009.

Fethü'l-Ma'arif er-Rifâî, *Dem-i Vahdet*, haz. Kahraman Özkök, Revak, İstanbul, 2014.

Fleischer, Cornell F., *Tarihçi Mustafa Âlî*, çev.Ayla Ortaç, Tarih Yurt, 4.b., İstanbul, 2013.

Gelibolulu Mustafa Ali, *Meva'idün-Nefais Fi Kavâ'idü'l-Mecâlis*, haz. Mehmet Şeker, TTK, Ankara, 1997.

Güven, Mustafa Salim, “Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin Mektupları Üzerine Bir Değerlendirme”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:19, Ocak-Haziran, 2012, s.105-142.

Hancz, Erika, “Peçuylu İbrahim”, DİA, c.34, İstanbul, 2007, s.216-218.

Hucvîrî Ali b. Osman Cüllabî, *Keşfü'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, Der-gah, İstanbul, 1996.

Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi, c.1-5, İstanbul, 2006.

Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuara*, haz. Aysun S. Eyduran, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniv., Ankara, 1999. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (12.12.2013)

Kırkkılıç, Ahmet, *Sultan III. Murad*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul, 1998.

----- *Sultan III. Murad: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniv.: Erzurum, 1985. Kortantamer, Tunca, *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Akçağ, Ankara, 1993.

Küçük, Levent, “Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İda-redeki Rolü”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv.: Ankara, 2007.

Kütükoğlu, Bekir, “Gelibolulu Âlî”, DİA, c.2, İstanbul, 2006, s.414-416.

----- “III. Murad”, DİA, c.31, İstanbul, 2006, s.172-176.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, haz.A.Aktan-A.Yuvalı-M.Keskin, Sebil, İstanbul, 1995.

Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı Gülşenî*. haz. Tahsin Yazıcı, TTK, Ankara, 1982.

Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukûat*, haz. Neşet Çağatay, TTK, Ankara, 1992.

Felek Özgen, “(Re)creating İmage and Identity: Dreams and Visions as Means of Murad III’s Self-Fashioning”, *Dreams and visions in Islamic Societies*. ed. Ö. Felek, Alexander Knysh. New York: Sunny, 2012.

Naima Mustafa, *Tarih-i Naimâ: Ravzatü'l-Hüseyin fi-Hulasati Ahbari'l-Hafî-kayn*, haz.Mehmet İpşirli, TTK, Ankara, 2007.

Nevîzâde Atâyî, *Hadaiku'l-Hakaik fi Tekmileti'ş-Şakaik*, haz. Abdülkadir Öz-can, Çağrı, İstanbul, 1989.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim, İstanbul, 2011.

Ozak, Muzaffer, *Ziynet-ül-Kulûb*. İstanbul: Salah Bilici, İstanbul, 1973.

Öngören, Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf (XVI. Yüzyıl)*, İz, İstanbul, 2012.

----- “Osmanlılar’da Devlet Ricali Meşâyih Münâsebetlerinin Bo-yutlarını Gösteren Yeni Bir Kaynak : Âlî’nin Şeyh Mehmed-i Dâğî ile Alâkalı

Menâkıb”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1997, sayı: 1, s. 107-113.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, Yeni Boyut, İstanbul, 1997.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri&Terimleri Sözlüğü*, c.1-3, MEb, İstanbul, 1983.

Paksoy, Kezban, “Şerhu Gazeliyyâtu’s-Sultân Murâdu’s-Sâlis”, *Turkish Studies*, vol.2/3 Summer, 2007, s.414-448.

Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*. haz. Bekir Sıtkı Baykal, c.2, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1982.

Peirce, Leslie P., *Harem-i Hümayun*, Tarih Yurt, İstanbul, 2011.

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, c.1-2, TTK, Ankara, 1999.

Semih Ceyhan, “Tecelli”, DİA, c.40, , İstanbul, 2011, s.241-243.

Seyyid Mehmed Rıza, *Tezkîre-i Rıza*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (02.12.2011)

Tatçı, Mustafa, “Şabaniyye”, DİA, c.38, İstanbul, 2010, s.211-215.

----- *Halvetî Yolunun Âdâbı: Miyâr-ı Tarikat*, H, İstanbul, 2013.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet, İstanbul, 1991.

----- “Rüya”, DİA, c.35, İstanbul, 2008, s.309-310.

Unat, Yavuz, Takîyüddîn ve İstanbul Rasathanesi”, *Türkler Ansiklopedisi*, c.11, 2002, s.277-288.

Uyar, Kamil Yaşar, *Sultan III. Murad'ın Fütuhât-i Ramazan'ı ve Farsça şiirleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv., İstanbul, 1994.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*,(c.3/II), TTK, Ankara, 1988.

Yılmaz, H.Kamil, *Aziz Mahmud Hüdaî*, Erkam, İstanbul, 2011.

Yönlüer, Fatma Sena. (2010). “Hüsameddin Uşşakî”, *Mehmet Hazmi Tura*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv., İstanbul, 2010.

Ekler

Kitâbü'l-Menâmât'ın İlk Sayfası

